UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” din IAŞI

FACULTATEA DE ISTORIE

Învățământ la distanță

POLITICĂ ŞI CULTURĂ ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

Autori: Prof.univ.dr. Ion AGRIGOROAIEI
Prof.univ.dr. Gheorghe IACOB
Titular: Conf.univ.dr. Ovidiu-Ştefan BURUIANĂ

ANUL III
SEMESTRUL I
2016-2017

ISSN 1221-9363

S U M A R

CUVÂNT ÎNAINTE

În noul cadru statal, cultura a cunoscut o înflorire fără precedent. Numeroşi intelectuali s-au pronunţat pentru modernizarea societăţii, care trebuia să aibă la bază factorul cultural şi moral. Dincolo de căutări, împliniri şi eşecuri, reprezentanţi de frunte ai ştiinţei şi culturii au îndeplinit un rol activ în acţiunea statului, iar statul a sprijinit material şi moral creaţia spirituală. Un exemplu l-a constituit activitatea Institutului Social Român şi a Şcolii sociologice româneşti. Numai cunoaşterea obiectivă, sistematică şi profundă a realităţii – s-a afirmat în acest cadru – „poate să formeze o temelie sigură pentru reforma socială necesară la regenerarea desăvârşită a statului român", ca o condiţie *sine qua non* a modernizării. Această concepţie şi cercetarea activă care a însoţit-o au marcat începutul unei noi etape în domeniu, reprezentând cea dintâi încercare de a constitui o metodă de cercetare interdisciplinară a realităţii sociale.

Spiritul creator şi-a afirmat puternic vigoarea şi originalitatea, întrupându-se într-un şir impresionant de opere fundamentale. În acelaşi spaţiu de creaţie s-au afirmat, cu anumite particularităţi, exponenţi de seamă ai intelectualităţii româneşti şi ai minorităţilor etnice. Sincronismul culturii româneşti cu cea europeană a fost o realitate incontestabilă. Oameni de ştiinţă şi cultură s-au impus ca personalităţi de prim rang în plan european şi chiar universal, creaţiile lor primind o largă recunoaştere internaţională. Dincolo de avatarurile unei societăţi cu multe componente învechite, la nivelul elitelor România se înscrie în rândul statelor dezvoltate ale continentului.

I. CONSECINȚELE MARII UNIRI.
LOCUL ROMÂNIEI ÎNTREGITE ÎN NOUA EUROPĂ

Desăvârşirea unității național-statale în anul 1918 a avut consecințe multiple în plan teritorial, demografic, social-economic, politic, dar şi al mentalităților. Cele mai cunoscute privesc creşterea semnificativă a teritoriului, a populației şi a potențialului economic: – suprafața țării de la 137.000 kmp la 295.049 kmp; – populația, de la 7,5 milioane locuitori la peste 18 milioane locuitori în anul 1930; – suprafața arabilă, de la 6,6 milioane ha la 14,6 milioane ha; – forța motrice a industriei cu peste 235%; – suprafața împădurită, de la 2,5 milioane ha la 7,3 milioane ha ş.a.

O primă problemă se referă la terminologie. Optăm pentru România Mare sau pentru România întregită? Termenul de „Mare” a avut şi are în continuare o conotație preponderent politică, mergând până la sensuri vecine cu „expansionismul”. În istoriografie întâlnim expresii asemănătoare: „Ungaria Mare”, „Serbia Mare”, „Grecia Mare”, „Bulgaria Mare”, „Albania Mare”, „Polonia Istorică” = „Polonia Mare” ş.a. Prin urmare, credem că este mai apropiat de realitatea istorică, de sensul Marii Uniri, termenul de „România întregită”. Nu întâmplător, Regele Ferdinand a fost supranumit „Întregitorul”.

O altă problemă, pe care unii cercetători au încercat şi încearcă să o aducă în prim-plan este cea a „beneficiarului”. Vechiul Regat a obținut prin Unire ce dorea?; – a obținut mai mult sau mai puțin?; – provinciile unite şi-au atins visul?; – care da?; – care nu?; – etc.

În fapt, liderii politici din România şi cei din provinciile unite cu Țara nu au acționat din meschine calcule politice. Idealul Marii Uniri fusese slujit de generațiile secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea, fiind încununat prin jertfa a sute de mii de români în primul război mondial. Pentru „tehnicişti”, facem, totuşi, o precizare. Transilvania, Banatul, Maramureşul, Bucovina au venit cu bogățiile subsolului, cu multe întreprinderi industriale etc. Nu trebuie, însă, uitat că Vechiul Regat avea petrolul şi Bărăganul. Iar structura exportului din România interbelică – prin care se asigurau costurile modernizării – era dominată de petrol (aprox. 40%) şi produse ale agriculturii (aprox. 40%).

Noua Europă era rezultatul primei conflagrații mondiale, a destrămării Imperiului austro-ungar, căderii țarismului, înfrângerii Germaniei imperiale. Conferința de pace de la Paris, *Sistemul de la Versailles* au consacrat noua hartă politică a continentului european, în care statele mici şi mijlocii din centrul şi estul Europei devin *voci* active în viața

internațională. Capătă un nou conținut ideea de ordine teritorială, câştigă teren diplomația *nouă*, deschisă, în fața celei *vechi*, a tratatelor secrete.

Având un rol important – prin participarea la Marele Război şi realizarea, prin forțe proprii, a Marii Uniri – la crearea Noii Europe, România şi-a asumat din primii ani postbelici un rol activ în relațiile internaționale.

Percepția României întregite, prezentarea în diferite lucrări diferă foarte mult. Contribuie la aceasta momentul în care se face aprecierea, formația autorului, opțiunea politică ş.a.

K. Hitchins considera că „Între cele două războaie mondiale, România a prezentat contrastul izbitor dintre o înapoiere adânc înrădăcinată, pe de o parte, şi înflorirea, chiar dacă inegală, a industrializării şi urbanizării, pe de altă parte".

Concluzia Irinei Livezeanu este că „Unirea din 1918 a însemnat apariția unui stat profund scindat, efectele neaşteptate ale secolelor de separare politică ridicând mari dificultăți în fața lui şi în fața sentimentului identității naționale din rândul populației sale. Caracterul fragil, segmentat al acestui stat unificat a fost surprinzător pentru naționaliştii români, nepregătiți în perioada antebelică, a naționalismului iredentist, să facă față caracterului multinațional şi divizat în regiuni al țării lor".

După cercetări personale sau coordonate, de aproape jumătate de secol, V. Axenciuc scrie în 2003: „În consecință, cu toate progresele incontestabile de dezvoltare şi modernizare obținute, de recuperare a unei părți importante din retardarea sa seculară, economia românească, în perioada interbelică, se plasa încă pe ultimele locuri pe scara dezvoltării continentului nostru, pe aceleaşi pe care le ocupa la sfârşitul secolului XIX şi pe care se va situa şi la sfârşitul secolului XX. Deşi anul 1938 constituie anul de vârf al dezvoltării economice în sistemul social capitalist din secolul XX, din argumentele de mai sus reiese că supraestimarea acestei dezvoltări şi fetişizarea nivelului său ne depărtează de realitatea istorică".

Referindu-se tot la economie, I. Scurtu are o viziune sensibil diferită: „În perioada interbelică, economia României a cunoscut o puternică dezvoltare, ca urmare a aplicării politicii «prin noi înşine», a sprijinului acordat de stat prin credite, o politică vamală protecționistă, lansarea unor comenzi de mărfuri către întreprinderile particulare. [...] Ca urmare a evoluțiilor din economie, România s-a transformat, de la mijlocul anilor '30, dintr-o țară agrară într-una agrar-industrială".

Compararea națiunilor, stabilirea locului unei țări într-un posibil „clasament" european

sau mondial pot părea „desuete”, aparținând de „modele” romantice. Considerăm, totuşi, utilă o astfel de abordare, pentru stabilirea – mai precisă şi nuanțată – a coordonatelor istoriei românilor în perioada interbelică. Fireşte, există multiple dificultăți; ce factori (domenii) comparăm? care țări – cele dezvoltate? vecinii? – le includem în „clasament”; – cum stabilim o viziune echilibrată, fără a exagera „performanțele” dar nici „limitele”? ş.a. Conştienți de aceste riscuri, am ales următoarele domenii: – *teritoriul*; – *populația*; – *nivelul şi structura economiei*; – *regimul politic*; – *relațiile internaționale*.

Teritoriul

După Marea Unire, România reprezenta 2,52% din suprafața Europei, ocupând locul 10 între țările continentului. România era mai mică decât Germania (470.714 kmp), Franța (550.986 kmp), Polonia (388.635 kmp), dar mai mare decât Cehoslovacia (140.499 kmp), Ungaria (93.061 kmp), Bulgaria (103.146 kmp), Iugoslavia (249.468 kmp), Grecia (130.199 kmp).

Prin urmare, România întregită îşi consolida poziția în sud-estul Europei, beneficiind de o suprafață semnificativ mai mare decât a celorlalte state, fiind depăşită doar de Polonia şi, evident, de U.R.S.S.

Populația

Mărimea şi densitatea. Marea Unire de la 1918 a avut ca urmare aproape o dublare a populației: de la 7.771.341 locuitori în 1914 la 14.669.841 locuitori în 1919. Astfel, devine o țară mijlocie, fiind a opta din Europa, după mărimea populației.

În anul 1930, cu o populație de peste 18.000.000 locuitori, România era întrecută doar de: U.R.S.S. (inclusiv teritoriile asiatice) – 160.000.000 locuitori; Germania – 65.092.000 locuitori; Franța – 41.610.000 locuitori; Italia – 41.069.000 locuitori; Marea Britanie – 39.952.377 locuitori; Polonia – 31.685.000 locuitori; Spania – 23.563.867 locuitori. Avea populația mai numeroasă decât: Ungaria – 8.688.319 locuitori; Iugoslavia – 13.822.505 locuitori; Cehoslovacia – 14.735.711 locuitori; Grecia – 6.398.000 locuitori; Bulgaria – 5.776.400 locuitori ş.a.

O problemă importantă este cea a românilor rămaşi după Marea Unire în alte state: în Rusia – 249.711; în Iugoslavia – 229.398; în Bulgaria – 60.080; în Ungaria – 23.760; în Cehoslovacia – 13.711; în Albania – 40.000; în Grecia – 19.703.

În anul 1930, densitatea populației României, de 61,2 locuitori pe kmp, era mai mare

decât media europeană de 44,3 locuitori pe kmp. Pentru comparație, oferim câteva exemple: Marea Britanie – 265 loc./kmp; Germania – 138,3 loc./kmp; Ungaria – 93,4 loc./kmp; Franța – 75,5 loc./kmp; Cehoslovacia – 104,9 loc./kmp; Bulgaria – 56 loc./kmp; Iugoslavia – 55,6 loc./kmp; Grecia – 49,1 loc./kmp.

Natalitatea. În perioada 1931-1934, natalitatea la mia de locuitori era: România – 33,4; Iugoslavia – 32,4; Portugalia – 29,8; Polonia – 27,4; Lituania – 25,8; Italia – 23,7; Ungaria – 22,5; Olanda – 21,4; Cehoslovacia – 20,1; Danemarca – 17,7; Franța – 16,8; Elveția – 16,5; Germania – 15,9; Anglia – 15,5; Austria – 14,7; Suedia – 14,4 etc.

Mortalitatea. În aceeaşi perioadă, mortalitatea prezenta următoarele medii la mia de locuitori: România – 20,5; Iugoslavia – 18,5; Portugalia – 17,2; Polonia – 14,5; Lituania – 14,6; Italia – 14; Ungaria – 15,8; Olanda – 8,9; Cehoslovacia – 13,8; Danemarca – 10,8; Franța – 15,7; Elveția – 11,7; Germania – 11; Anglia – 12,2; Austria – 13,5; Suedia – 11,8 etc.

Speranța de viață (populație de 60 de ani şi peste 60 de ani) era următoarea: România (1930) – 6,6; Bulgaria (1926) – 8,1; Iugoslavia (1931) – 8,2; Grecia (1928) – 8,9; Italia (1931) – 10,8; Olanda (1930) – 9,4; Ungaria (1930) – 9,7; Cehoslovacia (1930) – 10,2; Franța (1931) – 14; Germania (1933) – 11,1; Suedia (1930) – 12,8; Anglia (1931) – 11,3; Austria (1934) – 12,2; Norvegia (1930) – 11,6; Elveția (1930) – 10,7. Şi la acest „reper” România se situa între ultimele țări ale continentului.

Ştiința de carte evoluase astfel (în procente): Belgia (1920) – 92,5; Bulgaria (1926) – 60,3; Estonia (1922) – 89,2; Franța (1926) – 94,1; Grecia (1928) – 56,7; Italia (1921) – 73,2; Letonia (1930) – 81,2; Lituania (1923) – 67,3; Polonia (1921) – 67,3; Portugalia (1920) – 34,8; România (1930) – 57; Rusia (1926) – 51,3; Spania (1920) – 57; Ungaria (1920) – 84,8. Creşterea procentului ştiutorilor de carte – aproape triplarea față de 1912 – are între explicații: – Transilvania, Banatul şi Bucovina aveau un procent de alfabetizare superior Vechiului Regat, datorat în bună măsură prezenței minorităților; – statul român a inițiat o politică ofensivă de dezvoltare a şcolii – inclusiv în provinciile unite cu Țara – care şi-a dat roadele încă din primul deceniu după 1918. Un merit incontestabil a avut în această luptă cu analfabetismul ministrul liberal al învățământului, C. Angelescu.

Nivelul şi structura economiei

Am selectat câteva „repere” privind economia României în perioada interbelică, care pot contribui la stabilirea poziției țării în Noua Europă.

Structura populației după ocupație (%):

Țara	Anul	Exploatarea solului	Industrie	Comerț, credit	Transport	Diverse
Germania	1933	28,9	40,4	13,6	4,8	12,3
Austria	1934	31,7	33,4	12,4	4,2	18,3
Bulgaria	1926	80,0	9,0	2,7	1,3	7,0
Statele Unite	1930	22,0	31,8	18,2	9,0	19,0
Franța	1934	35,7	33,7	12,5	5,0	13,1
Grecia	1928	53,7	15,9	7,6	3,9	18,9
Ungaria	1930	50,8	23,0	5,7	2,8	17,7
Italia	1931	47,3	29,5	8,3	4,6	10,3
Japonia	1930	50,3	19,5	17,0	3,2	10,0
Norvegia	1930	35,3	26,5	12,5	9,3	16,4
Țările de Jos	1930	20,6	38,1	15,8	7,6	17,9
R o m â n i a	1930	78,2	7,2	3,2	1,7	9,7
Elveția	1930	21,3	45,0	14,6	4,4	14,7
Cehoslovacia	1930	28,3	42,2	8,7	4,9	15,9
Uniunea Sovietică	1926	84,9	5,9	1,4	1,5	6,3

Dintre țările aflate în tabel, România era depăşită doar de U.R.S.S. şi Bulgaria în privința procentului de populație care lucra în agricultură; şi trebuie observat că țări vecine, ca Cehoslovacia, Ungaria, Grecia aveau un procent semnificativ mai mare de populație care lucra în industrie.

Evoluția raportului dintre industrie şi agricultură, după valoarea producției, în totalul producției celor două sectoare

Anii	Producția agricolă	Producția industrială
1925	68,2	31,8
1929	63,2	36,8
1934	53,4	46,6
1938	51,4	48,4

Prin urmare, în preajma declanşării celui de-al doilea război mondial, se înregistrează o apropiere a valorii producției industriale de cea agricolă. Este, şi acesta, un reper care

contribuie la stabilirea caracterului agrar-industrial al economiei României.

Dinamica producției industriale, pe sectoare

Anii	**Total industrie**	**Industria extractivă**	**Industria prelucrătoare**	**Industria electrică**
1925	74,5	60,6	78,4	61,4
1929	100,0	100,0	100,0	100,0
1934	123,3	148,0	118,1	131,7
1936	133,4	156,9	125,6	167,9
1938	141,2	131,5	136,3	201,4

Dinamica producției industriei prelucrătoare din România și alte țări, în perioada 1913-1938

Anul	**baza 1913 = 100**						
	Mondial	**România**	**Franța**	**Germania**	**Cehoslovacia**	**Ungaria**	**Polonia**
1913	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1920	93,2	–	70,4	59,0	69,8	–	35,1
1921	81,1	47,2	61,4	74,7	100,0	64,0	46,8
1922	99,5	73,2	87,8	81,8	91,8	80,0	73,9
1923	104,5	73,2	95,2	55,4	96,7	56,6	71,2
1924	111,0	89,0	117,9	91,8	129,0	66,6	56,8
1925	120,7	92,2	114,3	94,9	136,4	76,7	63,1
1926	126,5	103,7	129,8	90,9	130,4	83,4	58,9
1927	134,5	118,8	115,6	122,1	153,8	98,7	76,1
1928	141,8	131,8	134,4	118,3	166,0	108,0	86,1
1929	153,3	136,9	142,7	117,3	171,8	113,9	85,9
1930	137,5	132,5	139,9	101,6	155,5	108,1	75,8
1931	122,5	140,6	122,6	85,1	138,5	98,6	64,4
1932	108,4	111,9	105,4	70,2	107,6	91,3	52,7
1933	121,7	136,2	119,8	79,4	101,4	101,1	59,4
1934	136,4	167,8	111,4	101,8	113,4	114,4	68,2
1935	154,5	165,2	109,1	116,7	120,1	123,1	74,2
1936	178,1	175,0	116,3	127,5	138,3	136,6	83,3
1937	195,8	182,9	123,8	138,1	164,8	150,0	97,6
1938	182,7	177,9	114,6	149,3	145,5	143,3	105,2

Producția mondială de petrol între anii 1931-1937 (mii tone):

Continentul/Țara	**1931**	**1937**
Producția mondială	189.299	279.663
AFRICA	290	173
AMERICA DE NORD	116.877	173.233
AMERICA CENTRALĂ	6.305	9.068
AMERICA DE SUD	23.016	35.545
ASIA (fără U.R.S.S.)	12.694	25.472
EUROPA (fără U.R.S.S.)	7.725	8.331
U.R.S.S.	22.392	27.821
Germania	229	451
Polonia	630	501
R o m â n i a	6.756	7.153

Datele statistice justifică aprecierea că în perioada interbelică industria „a înregistrat dezvoltarea cea mai însemnată dintre toate sectoarele economiei naționale. Ea a realizat, după înfăptuirea refacerii, un ritm mediu anual de creştere de 5,2%, şi-a dublat patrimoniul de investiții, şi-a modificat structura spre ramurile producătoare de mijloace de producție; s-a diversificat producția bunurilor, îndeosebi de consum; a sporit semnificativ capacitatea de acoperire a pieții interne cu produse manufacturate (de la 40% din necesarul consumului intern în 1924 la 82% în anul 1938). [...] Deşi se dezvoltau ramurile siderurgică, metalurgică, electrotehnică, necesitățile de instalații şi maşini ale țării se acopereau doar în proporție de 15-20%; industria națională era încă departe de a putea produce maşini industriale, agricole, unelte de tehnicitate ridicată pentru înzestrarea proprie şi a celorlalte domenii".

Pentru *agricultură*, un „reper" deosebit de concludent se referă la productivitate. Pentru anii 1933-1937, situația se prezenta astfel:

a) la g r â u am obținut media de 9,3 q/ha, pe când media mondială este de 9,4 q/ha, iar cea europeană de 13,6 q/ha;

b) la s e c a r ă am obținut media de 9,4 q/ha, pe când media mondială este de 10,4 q/ha, iar cea europeană de 13,6 q/ha;

c) la o r z am obținut media de 7,5 q/ha, pe când mondială este de 10,9 q/ha, iar cea europeană de 14 q/ha;

d) la o v ă z am obținut media de 8,2 q/ha, pe când media mondială este de 11,2 q/ha, iar cea europeană de 15,1 q/ha;

e) la p o r u m b am obținut media de 9,6 q/ha, pe când media mondială este de 12,8 q/ha, iar cea europeană de 13,9 q/ha.

Între factorii care explică această situație se aflau: – nivelul tehnic scăzut al agriculturii; – sistemul de cultivare a pământului; – nefolosirea îngrăşămintelor chimice şi insuficienta utilizare a celor organice; – lipsa investițiilor. Spre exemplu, în anul 1938, ponderea investițiilor din agricultură era de doar 10,6% din totalul investițiilor pe întreaga economie.

Au existat, fireşte, şi rezultate care înscriu România în partea superioară a unui posibil „clasament" european sau mondial. Suprafața cultivată cu porumb o situa pe primul loc în Europa, iar producția pe al treilea din lume, după Statele Unite ale Americii şi Argentina. Era cea mai mare producătoare de rapiță din Europa, ocupa poziția a şaptea la inul de sământă şi al doilea la cânepa de sământă. Prin suprafața cultivată cu viță de vie era a cincea țară din lume. În privința cabalinelor – repartizate pe cap de locuitor – România ocupa locul III în

Europa, după Danemarca şi Polonia. Iar la ovine – după numărul total – ocupa locul IV în Europa, după Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Spania.

Regimul politic

În primii ani după încheierea primului război mondial, Europa era dominată de *regimuri democratice*. Doar în Rusia se instaurase încă din 1917 un regim totalitar, iar în Ungaria (1920) o dictatură.

După două decenii, numărul ţărilor cu regimuri autoritare (dictatoriale) crescuse semnificativ: Albania, Austria, Bulgaria, Estonia, Germania, Grecia, Italia, Iugoslavia, Letonia, Lituania, Polonia, Portugalia, România, Spania.

Din această perspectivă, trebuie subliniat că România a fost unul dintre ultimele state ale Europei în care s-a instaurat un regim de autoritate, cel al lui Carol al II-lea, în februarie 1938.

Rolul în relaţiile internaţionale

Este bine ştiut că, după Conferinţa de pace de la Paris, statele Europei s-au grupat în două mari „tabere"; în prima se aflau statele care au acţionat pentru aplicarea tratatelor, pentru menţinerea graniţelor şi apărarea păcii; a doua cuprindea statele care au urmărit încălcarea şi revizuirea tratatelor, revanşa, războiul. De asemenea, sunt bine cunoscute acţiunile României în cadrul Micii Înţelegeri, Antantei Balcanice, Ligii Naţiunilor, în cadrul unor conferinţe internaţionale, acţiunile ferme faţă de pericolul de război, faţă de încălcările tratatelor etc. În final, după prăbuşirea Sistemului de la Versailles, după actele de forţă ale Germaniei, Rusiei Sovietice, Italiei, Ungariei şi Bulgariei, România a fost una dintre victimele declanşării războiului, pierzând în vara anului 1940 o treime din teritoriu şi populaţie. Sub ameninţarea vecinilor, a Germaniei şi Italiei, România întregită s-a prăbuşit. Evoluţia istorică după iunie 1940 trebuie înţeleasă în contextul războiului mondial. Ar fi şi este o mare nedreptate ca România să fie judecată – cum se întâmplă în unele lucrări – numai din perspectiva campaniei din Est, uitându-se politica consecventă de apărare a păcii din perioada interbelică, ca şi campania din Vest, declanşată la 23 august 1944.

*

Pe baza acestor consideraţii şi date statistice, putem formula câteva observaţii şi concluzii:

– În metodologia cercetării perioadei interbelice – ca şi a altor perioade din istoria

noastră – se impune o abordare *echilibrată*, fără a exagera performanțele sau limitele, fără etichetări grăbite şi şabloane sau judecăți inspirate de crezul politic etc. *Simțul măsurii* este un *imperativ* pentru istorici, având în vedere şi interesul sporit față de România întregită, regăsit în istoriografie, dar şi în mass-media după 1990.

– Deşi consecințele Marii Uniri – în plan teritorial, demografic, economic – au fost spectaculoase, perioada – marcată de refacere şi crize economice – a fost prea scurtă pentru a aduce progrese la fel de semnificative şi a le consolida.

– Totuşi, economia României a cunoscut un *ritm accelerat* de dezvoltare, mai ales în privința *industrializării*. Întreaga statistică economică demonstrează saltul de la o economie preponderent agrară (la 1914) la cel de economie agrar-industrială (la 1938).

– Evident, România era încă departe de nivelul statelor industriale din Occident, şi chiar din Europa Centrală (Cehoslovacia). Dar trebuie subliniat că, în jumătate de secol de industrializare (după adoptarea *Legii de încurajare a industriei* din 1887), România redusese sensibil decalajul față de Occident. Multe întreprinderi din România („Malaxa", IAR-Braşov, „Mociornița", Uzinele din Reşița etc.), transporturile pe calea ferată, industria extractivă ş.a. erau competitive pe plan european şi mondial.

– Din această perspectivă – a ritmului dezvoltării – se poate vorbi de un *succes al modernizării*, proces instituționalizat în timpul domniei lui Al.I. Cuza şi continuat până la al doilea război mondial, cu etape de accelerare la începutul secolului al XX-lea, între anii 1924-1928, 1933-1938.

– Şi – sau poate mai ales – viața spirituală cunoaşte progrese semnificative. Triplarea numărului ştiutorilor de carte, organizarea unor universități şi facultăți noi, ca şi a unor instituții de cultură, „explozia" presei scrise, înființarea Radio-ului ş.a. sunt doar câteva exemple, care fac din România întregită un moment de referință în afirmarea culturii române moderne. Totodată, legăturile cu cultura occidentală s-au multiplicat şi intensificat. Bucureştiul era supranumit „Micul Paris", în primul rând din considerente ale vieții spirituale.

– Un „reper" semnificativ, care devine uneori hotărâtor în aprecierea generală a perioadei interbelice se referă la *nivelul de trai*.

Dacă luăm în considerație structura populației după mediul de locuire, structura populației active, repartiția proprietății în agricultură, numărul salariaților, raportul salarii/prețuri ş.a., constatăm că: – aprox. o treime din țărănime (cei cu proprietăți până la 5 ha) aveau un nivel de trai foarte scăzut (la limita subzistenței) şi scăzut; – o jumătate din numărul familiilor țărăneşti (incluzând deci şi proprietarii cu 5-10 ha) aveau un nivel de trai

foarte scăzut, scăzut şi decent; – aprox. 20% din populaţia oraşelor trăia modest sau decent; – un nivel de trai bun şi foarte bun aveau proprietarii agricoli care deţineau peste 10 ha de pământ, salariaţii din industrie, transporturi, construcţii etc., bugetarii, meseriaşii, patronii etc. Adăugând şi celelalte repere – locuinţele, alimentaţia, asistenţa sanitară etc. –, se poate concluziona că aprox. o treime din populaţia ţării avea un nivel de trai foarte scăzut şi scăzut. Două treimi trăiau decent, bine, foarte bine etc.

Trebuie subliniat că populaţia României interbelice avea un nivel de trai mai ridicat decât în perioada anterioară şi superior la unele capitole – locuinţele, alimentaţia – unor ţări vecine. Înfăptuirea reformei agrare – cea mai radicală din această parte a Europei –, procesul de urbanizare, creşterea semnificativă a numărului de lucrători în industrie, transporturi, construcţii, mărirea personalului bugetar, au determinat creşterea numărului de familii care aveau un nivel de trai peste cel decent.

– Evoluţia regimului politic din România, de la democraţie la dictatură, activitatea partidelor politice, manifestările politicianiste etc. constituie subiectul unor ample controverse. Credem că o judecată credibilă trebuie să aibă în vedere raportarea permanentă la celelalte ţări europene, indiferent de mărimea lor sau de tradiţia parlamentară. Tarele regimului politic din România nu trebuie eludate sau subapreciate, dar nici exagerate, pentru că va fi greu de explicat de ce trecerea la un regim de autoritate, apoi de dictatură, s-a realizat abia în contextul politic intern şi extern din preajma declanşării celui de-al doilea război mondial.

– La fel, rolul României în relaţiile internaţionale nu trebuie supraestimat. Dar trebuie repetat că guvernul de la Bucureşti s-a situat alături de democraţiile occidentale până în vara anului 1940 – când Franţa s-a prăbuşit – deci şi după instaurarea regimului de autoritate al lui Carol al II-lea.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Precizaţi principalele consecinţe ale Marii Uniri.
2. Care era poziţia României întregite în Noua Europă?

II. NOUL CADRU DE AFIRMARE A CULTURII

Marea Unire a deschis noi orizonturi şi vieții spirituale, înregistrându-se în perioada interbelică o dezvoltare fără precedent. Este cunoscută unitatea culturală existentă cu mult timp înainte în spațiul românesc, care nu a exclus unele particularități de la o provincie la alta, de la o zonă la alta, particularități care nu-i alterau unitatea fundamentală. În discursul de recepție la Academia Română, la 23 mai 1923, Octavian Goga remarca însemnătatea marelui act național ca „o consecință logică a unui proces normal de evoluțiune, un ultim acord într-o zbuciumată simfonie" şi aducea un minunat elogiu puterii de rezistență a poporului român: „Am trăit perioade tulburi de apăsare, sub loviturile lor ar putut uşor să intervie stingerea noastră. Totdeauna însă, cu rezistența îndârjită a sănătății robuste, masele româneşti de pretutindeni au păstrat şi în cele mai amărâte zile instinctul sigur al unei înrudiri organice. Unitatea de suflet ni s-a menținut astfel fără ştirbire de-a lungul veacurilor. Ca la un loc cu adâncimi mari, viforele au bătut valurile de la suprafață şi au pătat adesea oglinda lor, în albia de jos însă unda a rămas limpede şi pură".

Înlăturarea barierelor politico-naționale a permis accesul larg la valorile culturii româneşti; totodată, noul spațiu statal a beneficiat de contribuția neîngrădită a tuturor provinciilor. „Descătuşând energiile, Unirea din 1918 a încercat – uneori în condiții dificile, de unde nu şi puține eşecuri – o solidarizare a generațiilor, provinciilor, finalităților. Dar poate că particularitatea cea mai interesantă a epocii o constituie afirmarea în acelaşi spațiu de cultură şi creație, alături de români şi nu o dată printr-o afinitate stilistică izvorâtă din exprimarea uneia şi aceleiaşi realități (cu luminile şi umbrele ei), a naționalităților conlocuitoare".

Constituirea statelor naționale în centrul şi sud-estul Europei a dat națiunilor respective posibilitatea afirmării lor mai hotărâte în concertul european. Au dispărut unele complexe provinciale, societatea românească s-a eliberat în mare măsură de ceea ce s-au numit atunci problemele locale, regionale, lărgindu-şi accesul la viața spirituală mondială. Țara noastră a devenit aptă – va consemna Tudor Vianu – să intre în marele dialog universal al culturilor, aducându-şi cu mai multă rodnicie contribuția la reformularea sau soluționarea unor probleme cheie ce confruntau conştiința umanității. Intelectualitatea, implicată puternic în înfăptuirea Marii Uniri, considera că începea o nouă etapă în istoria neamului şi că menirea oamenilor de cultură şi ştiință era de a edifica o cultură superioară, care să fie la cotele cele mai ridicate ale

realităţilor umanităţii, să contribuie la progresul universal şi să se remarce prin pecetea particulară a geniului naţional românesc. Simion Mehedinţi îşi încheia discursul de recepţie la Academie, rostit la 6 iunie 1920, cu cuvintele: „... Mai ales acuma, după întregirea politică, toate naţiunile pământului aşteaptă să vadă ce vrem să fim şi ce loc voim să ocupăm în cadrul istoriei universale". Fenomenul cultural românesc a depăşit, în perioada interbelică, formulele provinciale, constituindu-şi o cale marcant naţională de afirmare. Aceasta a dat culturii române nu numai o notă proprie din punct de vedere a istoriei culturii, ci şi o marcă valorică de rang european şi universal.

După câţiva ani, în 1923-1924, Liviu Rebreanu remarca saltul înregistrat în viaţa noastră culturală, minimalizând într-un fel realizările anterioare, şi îşi exprima optimismul pentru ce avea să vină: „Între avântul de azi al unui întreg popor spre cultură şi anemicele pâlpâiri din trecut nu se poate face comparaţie decât în dauna trecutului [...]. Viitorul e al nostru. Până azi ne-am luptat cu veacurile ca să trăim. De-aici încolo vom dovedi lumii că trăim aevea, prin cultura românească". În primul număr al săptămânalului „Mişcarea literară", în calitate de director, Liviu Rebreanu îi combătea, într-un articol-program, pe cei care „ridică din umeri cu dispreţ când e vorba de viaţa literară română contimporană", incapabili să vadă roadele noii etape. „Literatura, artele, cultura românească se află, credem, într-o epocă de înflorire fără pereche în scurta noastră istorie culturală". Efervescenţa intelectuală s-a manifestat printr-o veritabilă explozie a tiparitului, ziare, reviste, cărţi etc. „Cantitatea, indiferent de valoare, dovedeşte totuşi bogăţia râvnei creatoare. Înainte de-a alege, trebuie să ai din ce anume să alegi. Cantitatea devine astfel premisa calităţii. Bogăţia cantitativă permite o mai îngrijită selecţie calitativă".

După depăşirea greutăţilor generate de război şi, mai apoi, de criza din 1929-1933, dezvoltarea economiei naţionale, rezultatele obţinute în modernizarea unor ramuri, excedentele bugetare înregistrate din 1923-1927 şi 1935-1939 şi sumele importante acordate de stat educaţiei şi culturii au constituit un suport solid asigurat vieţii spirituale. Învăţământul, cultura şi artele, cercetarea ştiinţifică au fost încurajate şi prin sprijinul primit din partea unor prefecturi şi primării, instituţii şi întreprinderi, persoane juridice şi fizice, organisme neguvernamentale etc. Democratizarea societăţii, reforma agrară, acordarea votului universal, chemarea la viaţă politică a milioane de oameni au avut ca efect creşterea interesului pentru viaţa publică. dorinţa de instruire, de ridicare a nivelului de cultură. Munca intelectuală era bine apreciată şi plătită, condiţia socială a intelectualului îi asigura un statut corespunzător pregătirii sale, realizării materiale şi spirituale. Participarea activă a României la viaţa

internațională, la schimbul de valori, a asigurat reluarea şi dezvoltarea legăturilor cu centrele culturale ale Occidentului. Completarea studiilor, documentarea şi perfecționarea în multiple domenii, participarea la conferințe internaționale, publicarea unor rezultate valoroase în străinătate etc., au asigurat o prezență numeroasă a tinerilor, a unor personalități marcante la viața universitară, ştiințifică şi culturală a vremii. Această circulație permanentă a ideilor şi a valorilor a contribuit substanțial la valorificarea potențialului cultural-ştiințific la cote înalte şi, în acelaşi timp, la afirmarea mai puternică, față de perioada anterioară Marii Uniri, în câmpul creației originale.

Într-un text scris în 1953, Mircea Eliade se referea la destinul său, la climatul creației literare (şi îl putem extinde la creația culturală în general) din perioada interbelică, încadrat între ceea ce fusese înainte de 1918 şi ceea ce va urma după 1940. Un fragment ceva mai întins din aceste pagini memorialiste este deosebit de semnificativ pentru a înțelege mai profund efervescența spirituală din acea perioadă, dincolo de unele chestiuni de detaliu asupra cărora nu stăruim:

> „Fac parte din generația cea mai norocoasă pe care a cunoscut-o până acum istoria României. Nici înainte, nici după generația noastră, România n-a mai cunoscut libertatea, belşugul şi disponibilitatea de care ne-am bucurat noi, cei care au scris între 1925 şi 1940. Generația lui Nicolae Iorga fusese aproape pe de-a întregul confiscată de profetismul național şi cultural care trebuia să pregătească războiul pentru întregirea neamului. Generația frontului fusese sacrificată ca să găsim noi o Românie mare, liberă şi bogată. Când am început noi să scriem, prin 1925, nici un «ideal național» nu se solicita în imediat. Am fost cei dintâi români care puteam face şi altceva decât istorie națională, filologie românească şi profetism cultural – fără să avem sentimentul că trădăm cauza neamului. Am avut o libertate care se cucerise cu foarte mult sânge şi cu foarte multe renunțări, şi nu ştiu dacă eram întotdeauna conştienți de imensele sacrificii făcute de înaintaşii noştri pentru ca noi să putem pleca în India sau în Statele Unite, să-i putem discuta pe Freud sau pe André Gide la «Fundația Carol» în fața a două mii de persoane, să putem vorbi de autonomia culturii, de primatul spiritualului, de neangajare şi aşa mai departe [...]. Eram cei dintâi care culegeam roadele atâtor generații mai mult sau mai puțin sacrificate. Imperiile Habsburgilor şi al țarilor se prăbuşiseră – şi, în acei cincisprezece ani care au precedat pactul Stalin-Hitler, noi am putut respira liniştiți. Cred că am fost singurii români care s-au bucurat de un răgaz atât de lung. Generația care se ridica prin 1940, deja tulburată de tensiunile care începuseră după 1934, a plecat în Rusia, şi cei care s-au mai întors s-au întors cu ruşii după ei. Culturaliceşte, a fost o generație pe de-a întregul sacrificată. Noi am cunoscut singurul miracol care a fost posibil în istoria politică: «neutralismul» sau, mai exact dialogul liber între oameni de credințe opuse."

Factorul cultural a căpătat dimensiuni deosebite în cadrul politicii statului, făcând dificilă o delimitare a celor două domenii. Numeroşi intelectuali de vază au deținut funcții

înalte, după cum cei mai mulți oameni politici aveau o serioasă pregătire în diferite specialități ale științei ş culturii. Dincolo de căutări, împliniri şi eşecuri, exponenți de frunte ai culturii au avut un rol activ, mult mai mare ca până atunci, în viața statului, iar statul, prin diferitele sale pârghii a sprijinit material şi moral creația științifică, tehnică, artistică. Academia Română, universitățile (pe lângă universitățile din Iaşi şi Bucureşti, universitățile româneşti de la Cernăuți şi Cluj), alte institute de învățământ superior şi institute de cercetări au avut un rol mai mare ca până atunci în dezvoltarea științei româneşti. După o fază de organizare, de asimilare, din care n-au lipsit realizările științifice de valoare, se intră după 1918 într-o nouă etapă, în care cercetarea originală capătă o amploare deosebită, cu rezultate de valoare națională şi universală. Asistăm la o modernizare a predării şi cercetării în strânsă legătură cu lumea științifică de peste hotare. S-au format însemnate şcoli științifice, curente literar-artistice pe lângă unele catedre, laboratoare, institute, stațiuni, cenacluri, reviste de prestigiu, în diferite centre ale țării, având în frunte mari oameni de cultură şi artă, deschizători de drumuri în domenii de cea mai mare importanță.

Deosebit de semnificativă pentru frământările izvorâte din grija de a înnoi societatea românească şi de a contribui mai activ la modernizarea ei a fost înființarea la Iaşi, în martie 1918, în zilele grele ale războiului, a *Asociației pentru studiul şi reforma socială*, de către un grup de intelectuali în frunte cu D. Gusti, Vasile Pârvan, Virgil Madgearu, care s-a transformat, imediat după război, la Bucureşti, în Institutul Social Român. Numai cunoaşterea directă, sistematică, profundă a realității – s-a afirmat în acest cadru – putea să formeze o temelie sigură la regenerarea desăvârşită a statului român, întrucât numai o cunoaştere exactă a situației de fapt putea să îndrume transformarea societății româneşti pe căile unei dezvoltări prospere. În acest spirit, o contribuție deosebită au adus cercetările pe teren, mai ales la sate, a echipelor studențeşti, sub îndrumarea unor specialişti din diferite domenii. Mai târziu, Henri H. Stahl sublinia valoarea internațională a şcolii conduse de D. Gusti, marcând o etapă nouă în istoria doctrinelor sociologice, prin cea dintâi încercare de a constitui o metodă de cercetare interdisciplinară a realităților sociale bazată pe o teorie sociologică originală.

În România întregită, stat național unitar, locul şi rolul minorităților au crescut, în raport cu situația din vechea Românie. În cadrul unui proces complex de înțelegere şi acceptare, mai rapidă sau mai lentă, totală sau parțială, a noii realități, dincolo de pozițiile extremiste dintr-o direcție sau alta, este de remarcat faptul că la multe din realizările epocii şi-au adus contribuția populația românească şi minoritățile, ținând seama de particularitățile tradiționale de viață economică, socială, cultural-confesională etc. S-a închegat un dialog cultural între

reprezentanții națiunii majoritare şi cei ai minorităților naționale, o colaborare în diferite medii şi instituții (şcoli, teatre, redacții de ziare şi reviste, societăți şi fundații culturale etc.), s-a manifestat un pluralism cultural autentic, cum erau puține în Europa acelei perioade.

Presa – care a înregistrat un avânt fără precedent în întreaga țară – a fost un domeniu în care minoritățile naționale s-au manifestat plenar. Unele ziare de mare tiraj, precum „Adevărul” şi „Dimineața”, se aflau în proprietatea unor etnici minoritari, mai ales evrei. Exista o bogată presă în limbile minorităților naționale. În anul 1922 se tipăreau în România un număr de 657 ziare şi 524 reviste, din care 181 ziare şi 75 reviste în limbile minorităților naționale: 144 în maghiară, 71 în germană, 17 în rusă, 6 în ebraică, 5 în bulgară etc. Semnificativ este şi faptul că în 1924 a apărut la Cluj, sub direcția lui Sextil Puşcariu, revista „Cultura”, tipărită în limbile română, franceză, germană şi maghiară, având în redacție pe Lucian Blaga, Yves Anger, Kristof György şi Oscar Netoliczka. Revista îşi propunea să ofere o imagine fidelă a mişcării intelectuale din România şi cultiva relațiile spirituale de înțelegere şi apropiere. În 1929, pe teritoriul Transilvaniei se editau 192 de periodice în limba maghiară şi 67 în limba germană, iar în mai multe oraşe numărul publicațiilor în limbile minorităților era mai mare decât al celor în limba română. Din redacțiile multor publicații făceau parte cetățeni români de diferite etnii, iar în paginile unor reviste bilingve sau chiar trilingve găsim semnăturile cărturarilor români, maghiari, germani evrei. În planul vieții culturale, frământările, căutările populației maghiare din România şi-au găsit expresia în tendințele promovate de presa maghiară, de numeroasele reviste, care – unele cu o durată efemeră, altele cu viață îndelungată – au evidențiat şi orientări capabile să se transforme în factori de convergență. Efervescența culturală a Transilvaniei dintre cele două războaie mondiale nu a exclus, ci dimpotrivă a permis „în cea mai largă măsură afirmarea scrisului maghiar şi săsesc prin numeroase cercuri literare, reviste, case de editură şi prin afirmarea câtorva interesanți prozatori şi poeți. Era şi drept să fie aşa”.

O analiză statistică pentru anii 1917-1927 ne arată că în Basarabia au apărut 58 de gazete, dintre care 24 în limba română, iar 34 în limba rusă; din primele, 10 erau cotidiene, iar din categoria a doua – 32. O bună parte din cotidienele ruseşti din Basarabia erau conduse de români basarabeni. Onisifor Ghibu aprecia în 1927 că presa românească era „o piesă minoritară” în Basarabia. Situația nu s-a schimbat prea mult nici în perioada următoare. În 1935 ziarul „Viața Basarabiei” constata că, în timp ce publicațiile în limba română întâmpinau greutăți financiare, „presa în limba rusă, zic în limba rusă, deoarece ziarele ce apar nu sunt ziare ruseşti, ci doar scrise în această limbă, nu pare a duce lipsuri”. Au apărut, în special la

Chişinău, dar şi în alte oraşe basarabene, periodice în limba română cu o activitate mai mult sau mai puţin îndelungată în intervalul 1918-1940: „Sfatul Ţării”, „România Nouă”, „Cuvânt Moldovenesc”, „Viaţa Basarabiei”, „Cuvântul Basarabiei”, „Basarabia noastră”, „Luminătorul” şi altele. Tabloul presei din perioada interbelică este extrem de divers, atât în ce priveşte limba de expresie, profilul, orientarea, cât şi ţinuta, valoarea. Numărul ziariştilor a crescut, distingându-se printre ei personalităţi de seamă de diferite naţionalităţi, directori, redactori, reporteri etc., cu un rol important în viaţa social-politică şi culturală a vremii. Presa a constituit – în repetate rânduri – un factor de echilibru, de dezvăluire a unor afaceri veroase, după cum nu au lipsit atacurile la adresa democraţiei, a regimului parlamentar.

Împreună cu învăţământul, s-a dezvoltat în Basarabia o puternică acţiune menită să aşeze la locul cuvenit valorile culturii româneşti. Universitatea Populară s-a înfiinţat în februarie 1919 la Chişinău, din iniţiativa unui grup de intelectuali basarabeni şi a celor veniţi din vechiul Regat, Ardeal şi Bucovina: Pan. Halippa, O. Ghibu, I. Nistor, Şt. Ciobanu, Gh. Murgoci ş.a. Universitatea a contribuit, pe lângă activitatea culturală, la realizarea obiectivelor politico-naţionale de importanţă primordială pentru românii basarabeni, constituind un factor activ în procesul de integrare a Basarabiei în statul întregit. Au fost cuprinse în programul de activitate cursuri zilnice, precum şi conferinţe duminicale, dezbătându-se teme referitoare la istoria românilor, istoria literaturii române, geografia României, economia naţională, istoria Bisericii. Pe parcursul anilor ’20, Universitatea Populară a desfăşurat o activitate intensă, cu participarea a numeroşi profesori şi cu sprijinul direct al Ministerului Instrucţiunii. Pentru o mai bună coordonare a acestei acţiuni, începând cu anul 1927, prin ordinul ministrului Ion Petrovici, s-au înfiinţat *centre culturale*, care cuprindeau câteva localităţi. În cadrul lor, se organizau manifestări culturale (conferinţe, şezători culturale, serbări şcolare) cu scopul răspândirii cunoştinţelor din diferite domenii în categorii largi ale populaţiei. Prin activitatea lor, aceste centre completau acţiunile întreprinse de căminele culturale, diversificând astfel mijloacele de educaţie naţională; rolul principal l-au avut învăţătorii şi profesorii, susţinuţi material de către minister.

Între asociaţiile culturale înfiinţate în Basarabia imediat după Unire, „Cercul Moldovenesc” din Chişinău (1919) şi-a propus drept obiective: cultivarea limbii şi răspândirea literaturii române prin ţinerea de conferinţe, organizarea de spectacole de teatru, şezători etc., „cunoaşterea şi strângerea legăturilor de prietenie şi înfrăţire dintre românii de pretutindeni”. În cadrul Cercului şi-au desfăşurat activitatea intelectuali din toate provinciile României întregite: profesori, jurişti, publicişti, reprezentanţi ai autorităţilor administrative,

ofițeri, studenți ş.a. O realizare deosebită a fost editarea revistei „Moldova de la Nistru", scrisă „pe limba poporului românesc basarabean". Dezvoltarea culturii şi a conştiinței naționale în Basarabia, cu participarea unor factori din toate provinciile româneşti, cu sprijinul direct al statului, prin noua organizare a învățământului şi Bisericii în anii ce au urmat Unirii, a înregistrat un ritm deosebit, contribuind la procesul de integrare în viața spirituală a României întregite.

În urma Marii Uniri, tabloul cultelor a devenit mult mai complex decât cel din perioada anterioară. În conformitate cu recensământul din 1930, populația României se repartiza astfel, după religie: ortodoxă 13.108.227 (72,6%), greco-catolică 1.427.391 (7,9%), romano-catolică 1.234.151 (6,8%), mozaică 756.930 (4,2%), reformată-calvină 710.706 (3,9%), evanghelică-luterană 398.759 (2,2%), islamică 185.486 (1%), unitariană 69.257 (0,4%), baptistă 60.562 (0,3%), lipoveană 57.288 (0,3%) şi cu procente sub 0,1: adventistă 16.102, armeano-gregoriană 10.005, armeano-catolică 1.440, alte religii şi secte 7.434, liber-cugetători 6.604, nedeclarată 6.686. Cu puține excepții, populația de acelaşi neam nu era de una şi aceeaşi religie. Deosebirile se explică printr-o serie de factori istorici cu o existență mai mult sau mai puțin îndelungată, specifici unei etnii sau unei provincii sau zone; la acestea s-au adăugat motive subiective, ținând de poziția adoptată în momentul efectuării recensământului.

Constituția din martie 1923 prevedea, în art. 22: „Libertatea conştiinței este absolută. Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate de protecțiune, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri şi legilor de organizare ale statului". După 1918, aproape pentru toate cultele, se puneau probleme de organizare la nivelul întregii țări, ținându-se seama şi de tradițiile existente. „Odată cu înfăptuirea României întregite – se arăta în *Raportul* la proiectul de lege pentru regimul general al cultelor – s-au schimbat lucrurile şi în ce priveşte cultele. Deşi din întreaga populație aproape 12 milioane (în realitate, erau peste 13 milioane – *n.ns.*) sunt creştini ortodocşi, prin urmare marea majoritate, mai avem însă Biserica națională a fraților uniți cu Papa de la Roma; avem catolici, luterani, calvini, unitari şi baptişti [...]. Şi avem cultul mozaic şi cultul mahomedan sau musulman. Toate aceste culte au avut un trecut sub dominațiuni străine şi organizații diferite, fie în Transilvania, Banat, Maramureş, Bucovina şi chiar Basarabia". Sesizând specificul fiecărei părți din întregul numit România, ministrul Cultelor şi Artelor, Al. Lapedatu, explica, în *Expunerea de motive* a legii, rațiunea noii măsuri: „Această caleidoscopică variație de regimuri (din diferite provincii – *n.ns.*) nu mai poate fi menținută pentru că este incompatibilă cu caracterul unitar al statului, care trebuie să fie condus şi administrat după legi unitare,

aceleaşi pretutindeni şi pentru toţi".

Legea pentru regimul general al cultelor din aprilie 1928 clasifica cultele în culte istorice, culte noi şi asociaţii religioase, ultimele două supuse unor condiţii speciale de recunoaştere. Erau considerate culte istorice: cultul ortodox, cultul greco-catolic (unit), cultul catolic (de rit latin, grec-rutean şi armean), cultul reformat (calvin), cultul evanghelic-luteran, cultul unitarian, cultul armeano-gregorian, cultul mozaic (cu riturile sale), cultul mahomedan. Toate cultele, cu excepţia celui romano-catolic, erau autocefale; această neatârnare se întemeia pe principiile lor fundamentale, dogmatice şi canonice. Legea intervenea pentru a împiedica anumite legături, cu caracter revizionist, cu autorităţi din afară. Al. Lapedatu constata că, şi după 1918, „avem în ţară episcopi care exercită jurisdicţia bisericească şi în alte state şi avem cetăţeni care depind de episcopi din străinătate [...]. Situaţiunea aceasta nu este compatibilă cu suveranitatea şi interesele superioare ale statului. Teritoriul eparhiilor din România trebuie să se termine acolo unde se termină hotarele ţării, iar cetăţenii români nu pot fi supuşi jurisdicţiei, nici chiar bisericeşti, a arhiereilor străini, care îşi au reşedinţa pe teritoriul altor state". Excepţia admisă sub acest raport în favoarea cultului catolic era determinată de faptul că şeful său spiritual îşi avea sediul în străinătate. Această situaţie fusese reglementată prin Concordatul cu Vaticanul, încheiat în 1927, dar ratificat în 1929, după adoptarea legii pentru regimul general al cultelor. Legea a stabilit situaţia de drept a cultelor, raporturile între stat şi culte, relaţiile dintre culte etc. Se consemna că Statul şi Biserica se găseau în raport de strânsă colaborare, urmărind realizarea aceluiaşi scop, prin *legea lui juridică* şi, respectiv, *legea ei morală*. Legea a stat la baza activităţii din acest domeniu (cu câteva modificări, completări) până în anul 1948, reprezentând o piatră de temelie în acţiunea de consolidare, pe baze democratice, a României întregite.

În acelaşi articol 22, Constituţia din 1923 preciza: „Biserica creştină ortodoxă şi cea greco-catolică sunt biserici româneşti. Biserica ortodoxă română, fiind religia marii majorităţi a românilor, este biserica dominantă în statul român, iar cea greco-catolică are întâietate faţă de celelalte culte". La 17/30 decembrie 1919, sesiunea extraordinară a Sfântului Sinod şi a Consistoriului Superior Bisericesc, cu participarea ierarhilor din vechiul Regat şi din provinciile unite, a adoptat o declaraţie în care se preciza: „Unirea naţiunii române – cea din 1918 – să se extindă şi asupra sfintei noastre biserici strămoşeşti, aşa ca Biserica Ortodoxă a Basarabiei, a Bucovinei şi a Ardealului, a Banatului, a Crişanei şi cea din părţile ungurene să alcătuiască o singură Biserică Autocefală Ortodoxă Naţională Română, a cărei autoritate supremă este Sfântul Sinod al Sfintei Biserici Ortodoxe Autocefale a României întregite". A

doua zi, în funcția de mitropolit primat a fost ales Miron Elie Cristea, episcop de Caransebeş, înscăunat la 1 ianuarie 1920. În condițiile create de Marea Unire, s-a impus ca Biserica Ortodoxă Română să fie ridicată la cea mai înaltă treaptă ierarhică. În februarie 1925 a fost adoptată legea pentru ridicarea Scaunului Arhiepiscopal şi Mitropolitan al Ugro-Vlahiei, ca Primat al României, la rangul de Scaun Patriarhal. Pe baza acestei legi, mitropolitul primar Miron Cristea a devenit, la 1 noiembrie 1925, patriarh. Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române (mai 1925) reafirma caracterul dominant al acestei biserici în statul român, autocefalia, părțile constitutive etc.

Constituția din 1923, legile din 1925, legea pentru regimul general al cultelor, concordatul cu Vaticanul – dincolo de unele probleme care au stârnit discuții sau atacuri dintr-o direcție sau alta – au oferit un cadru juridic pentru organizarea şi practicarea cultelor (legal constituite) într-un spirit profund democratic, de toleranță şi înțelegere reciprocă. Pe lângă unitățile organizatorice, părților constitutive specifice, cultele au avut la dispoziție instituții de învățământ, şi-au dezvoltat baza materială şi personalul necesar practicării cultului. Erau membri de drept în Senat capii confesiunilor care aveau mai mult de 200.000 de credincioşi, precum şi reprezentantul musulmanilor. Împreună cu alte măsuri legislative adoptate în anii ’20 (legea pentru organizarea judecătorească, legea persoanelor juridice, legea pentru organizarea administrativă, legile referitoare la reglementarea raporturilor de muncă, legea sindicatelor profesionale, legea pentru învățământul primar şi normal-primar), cele referitoare la culte au fost apreciate ca „legi noi de unificare”, care au contribuit, direct sau indirect, la consolidarea României întregite, la instituirea cadrului juridic unitar, absolut necesar desfăşurării vieții publice normale într-un stat suveran.

ÎNTREBARE RECAPITULATIVĂ

1. Precizați noile dimensiuni ale factorului cultural în România întregită.

III. ÎNVĂȚĂMÂNTUL

Evoluția *învățământului* reprezintă o „cheie" esențială pentru înțelegerea spiritului în care s-a înfăptuit şi consolidat Marea Unire, pentru descifrarea multiplelor semnificații ale perioadei interbelice, pentru a stabili coordonatele României întregite în istoria modernă şi contemporană.

În primii ani după război şi, în general, în „deceniul consolidării Unirii", Ministerul Instrucțiunii Publice s-a preocupat de refacerea localurilor şcolare, de asigurarea accesului la învățătură a tuturor copiilor şi a tinerilor – mai ales a celor din provinciile unite cu Țara, care suferiseră consecințele opresiunii străine –, de unificarea şi modernizarea legislației.

Prin decrete regale, Universitatea maghiară din Cluj şi Universitatea germană din Cernăuți au fost transformate în universități româneşti. Cursurile Universității din Cluj s-au inaugurat la 1 februarie 1920, iar cele ale Universității din Cernăuți, la 24 octombrie 1920. La ambele festivități a participat Regele Ferdinand, însoțit de membri ai familiei regale. Într-un articol dedicat festivităților de inaugurare a Universității din Cluj, I. Agârbiceanu scria: „Universitatea Ardealului îşi deschide porțile dorite de atâtea generații de studenți, nu pentru a sfida pe unguri, nici pentru a nesocoti drepturile altor popoare conlocuitoare, ci pentru a îndeplini dreptatea unui popor năpăstuit, lăsat în întuneric veacuri întregi, fără să-şi frângă sufletul național de cele mai primejdioase asperități ale unei educații şi culturi străine".

Printre „legile noi de unificare" elaborate între anii 1922 şi 1926, C. Hamangiu a inclus şi *legea pentru învățământul primar al statului (Şcoli de copii mici, şcoale primare, şcoale şi cursuri de adulți, şcoalele şi clasele speciale pentru copii debili şi anormali educabili) şi învățământul normal-primar* din 26 iulie 1924. Legea reprezintă un moment de referință dintr-o acțiune amplă, de dezvoltare şi modernizare a învățământului de toate gradele, în care statul român s-a angajat cu multă hotărâre şi cu o contribuție materială substanțială.

S-a realizat o analiză atentă a situației existente imediat după Unire şi s-au fixat obiectivele ce trebuiau îndeplinite în ceea ce mai târziu s-a conturat ca o primă etapă, 1918-1928, în evoluția învățământului de după război. „Războiul, ştergând hotarele care de veacuri ne despărțeau şi întrunind pe toți românii la un loc, a deschis o eră nouă istoriei neamului nostru, creând în acelaşi timp noi cerințe şi noi condițiuni de viață. Organizarea şi îndrumarea învățământului trebuiau, deci, să corespundă stării de lucru din România de după război, ținându-se bineînțeles seamă, atât de experiența trecutului, cât şi de progresele şi

transformările realizate în alte părţi”. În *Expunerea de motive* la legea din 1924, ministrul Instrucţiunii Publice, C. Angelescu, sublinia necesitatea reformei din acest domeniu: „Unirea deschide o eră nouă istoriei neamului nostru. Situaţia creată în urma ei aduce cu sine o serie de probleme izvorâte, fie din trebuinţa înaintării statului român în viitor, fie din trebuinţa consolidării şi unificării acestui neam. În toate ramurile noastre de activitate se ivesc necesităţi noi, se impun probleme care cer să fie îndeplinite. În problema şcolară se impune, pe de o parte, reforma învăţământului potrivit cerinţelor moderne şi noilor stări şi condiţiuni de viaţă, iar, pe de altă parte, se impune unificarea organizaţiunii şcolare, ca urmare firească a situaţiunii create prin Unire”. Unificarea învăţământului primar al statului trebuia să înlocuiască cele patru tipuri de organizare şcolară existente cu unul singur şi să contribuie la realizarea unui deziderat major: „Şcoala trebuie să provoace pretutindeni o primenire a sufletelor; să trezească conştiinţa naţională la cultura şi viaţa românească şi să închege unitatea sufletească a tuturor românilor. Numai luminând şi întărind conştiinţa naţională vom spori puterile de viaţă şi de rezistenţă ale neamului, la toate asalturile dinafară şi dinăuntru şi vom asigura trăinicia stăpânirii noastre în noile graniţe ale regatului”.

Votul obştesc şi împroprietărirea sătenilor, care „au pus adevăratele baze democratice ale statului român”, cer şi „democratizarea învăţământului, adică răspândirea cât mai largă a culturii în straturile adânci ale poporului”. Şcoala e cel dintâi factor chemat să formeze conştiinţa cetăţenească necesară exercitării drepturilor politice „în interesul ţării şi pentru binele obştesc”, iar împroprietărirea „cere ca şcoala să formeze din copii plugari luminaţi, spirite deschise, accesibile la progres, capabile să înţeleagă rostul lucrărilor pe care le reclamă cultura sistematică a pământului şi întrebuinţarea uneltelor agricole perfecţionate, spre a spori puterea de rodire a solului”. Democraţia dă putinţă oricui, „fără deosebire de credinţe religioase, stare economică sau socială [...], să se înalţe până acolo unde munca şi puterile sale intelectuale îi permit, căci numai astfel se poate stabili ierarhia meritului. Dar, pentru ca fiecare să se poată înălţa, trebuie ca oricine să aibă libertatea şi posibilitatea de a căpăta învăţământul cel mai larg, pe care ţara îl poate da. Numai procedând astfel, ţara poate pune în evidenţă şi poate folosi toate valorile pe care le posedă”.

În primii ani de după război „s-a pus prima barieră serioasă analfabetismului”, prin înfiinţarea de mii de posturi de învăţători, urmată de o amplă campanie de construcţii şcolare. În timpul războiului o mare parte din localurile de şcoli a fost deteriorată sau chiar ruinată complet. Lipsa localurilor proprii s-a resimţit şi mai mult imediat după Unire, ca urmare a creşterii considerabile a numărului de copii obligaţi a urma şcoala primară. „În teritoriile

alipite, situația era şi mai dezastruoasă, căci în afară de clădirile de şcoli primare făcute, cu atât de mari sacrificii, de către cele două confesiuni româneşti din Ardeal, atât în această provincie, cât şi în Bucovina şi în Basarabia, erau sute şi mii de comune fără şcoală românească şi, prin urmare, fără clădirea care să poată servi acestui scop". Campania de construcții şcolare a început în anul 1922; la fondurile alocate de stat s-a adăugat contribuția țărănimii. „Pretutindeni populația rurală s-a ridicat cu un avânt nebănuit şi din obolul şi munca ei a clădit, în toate unghiurile țării, noi localuri de cultură națională, care vor rămâne pentru totdeauna mărturia vie a dorinței poporului de a se lumina, de a deschide ochii la o nouă viață". În anii 1922-1926 s-au reparat toate şcolile primare şi s-au clădit sau reparat radical alte 5.824 localuri de şcoli cu 11.115 săli de clasă.

În acest context a fost discutat proiectul şi adoptată legea din 26 iulie 1924. Era definit învățământul primar de stat, care cuprindea: şcolile (grădinile) şi căminele de copii mici, şcoala primară (de 7 clase pentru copiii care nu-şi continuau învățătura după terminarea primelor 4 clase), şcolile şi cursurile de adulți, cu frecventarea obligatorie şi gratuită, „atât pentru tinerii neştiutori de carte, cât şi pentru cei care n-au absolvit învățământul primar" până la vârsta de 18 ani, şcolile şi clasele speciale pentru copiii întârziați la minte, „pentru cei slabi, bolnăvicioşi sau predispuşi la tuberculoză [...], pentru copiii cu apucături rele, nesociabili sau vicioşi [...], pentru copiii orbi şi surdo-muți, spre a li se da putința să fie instruiți şi educați". Învățământul primar se putea realiza şi în şcolile sau institutele particulare autorizate de stat şi în familie, în conformitate cu legea învățământului particular. Din categoria şcolilor primare publice făceau parte cele înființate de stat şi cele înființate de comune şi județe, cu autorizarea Ministerului Instrucțiunii.

Învățământul primar era declarat *unitar în tot cuprinsul țării, obligatoriu şi gratuit*. În *şcolile statului*, învățământul primar se preda în limba română. „În comunele cu populație de altă limbă decât limba română, Ministerul Instrucțiunii Publice va înființa şcoale primare cu limba de predare a populației respective, în aceeaşi proporție ca şi în comunele româneşti. În aceste şcoale studiul limbii române va fi însă obligator, în numărul de ore stabilit prin regulament".

Legea conținea prevederi referitoare la aplicarea obligativității învățământului primar (inclusiv la amenzile pentru absențe nemotivate, ce puteau fi transformate în închisoare), la înființarea şi funcționarea şcolilor primare, la recensământul populației şcolare, la personalul didactic (condițiile de numire, titularizarea, acordarea gradelor, transferarea, pensionarea, drepturile şi datoriile acestuia, distincții şi recompense, pedepse, mijloacele de perfecționare,

salariile etc.).

Întreținerea învățământului primar era în sarcina comunelor, statul contribuind cu plata personalului didactic. Toate celelalte cheltuieli cădeau în sarcina comunelor, care le efectuau prin comitetele şcolare. „În centrele cu populație de altă limbă decât limba română, în care comunele întrețin, potrivit aliniatelor de mai sus, şcoale primare cu limbă de predare română, statul va contribui într-o măsură echitabilă la întreținerea şcoalelor primare minoritare primare, cu drept de publicitate”. Comunele aveau sarcina de a construi, repara şi întreține localul de şcoală şi locuința directorului, a dota cu mobilier, a înzestra şcoala cu material didactic, a îngriji de curățenia, încălzitul şi luminatul localului şcolii, a plăti oamenii de serviciu ş.a. Erau precizate şi atribuțiile comitetului şcolar comunal şi ale celui județean.

Legea prevedea înființarea bibliotecilor şcolare, „cu cărți instructive şi morale, cu scopul de a cultiva la copii gustul de citit şi a li se îmbogăți mintea cu cunoştințe folositoare”. Pe lângă bibliotecile şcolare puteau funcționa biblioteci populare, „cu scopul de a răspândi în popor cunoştințe folositoare”. Ambele biblioteci se înzestrau cu cărți alese din lista întocmită de comisia bibliotecilor de pe lângă Ministerul Instrucțiunii, pentru alte cărți cerându-se aprobarea revizoratului şcolar. Pe lângă şcolile normale urmau a se înființa biblioteci pedagogice, „înzestrate cu cărți de literatură, istorie, geografie, ştiințe, pedagogie şi didactică, spre a fi utilizate de membrii corpului didactic pentru cultura lor generală şi profesională”.

Titlul II al legii se referea la învățământul normal-primar, prevăzându-se că „şcoalele normale sunt aşezăminte de stat, a căror menire este de a forma corpul didactic al şcoalelor de copii mici şi al şcoalelor primare. Ele vor avea aceeaşi organizare în toată țara”. Pe lângă fiecare şcoală normală va funcționa câte o şcoală de aplicație, care face parte din şcoala normală. Şcoala normală dispunea de o întindere de teren îndestulătoare pentru lucrările practice şi experiențele de agricultură, horticultură, pomicultură şi silvicultură, precum şi de ateliere pentru activități practice. Şcolile normale erau internate, elevii putând fi bursieri, semibursieri şi solvenți. Toți elevii se angajau să servească cel puțin 10 ani în învățământ; absolvenții care nu intrau în învățământ şi învățătorii care-l părăseau înainte de expirarea acestui termen „vor fi dați în urmărire, ei sau reprezentanții lor legali, să restituie statului cheltuielile făcute cu întreținerea şi instrucțiunea lor în şcoalele normale”.

Unele prevederi ale legii se refereau la situațiile speciale ivite în noile provincii. Încadrările membrilor corpului didactic primar din aceste teritorii urmau a se face după verificarea actelor de către o comisie alcătuită în acest scop. Învățătorii şi institutorii de limba şi religia mahomedană care funcționau în şcolile primare din Dobrogea şi Cadrilater,

absolvenți ai seminarului musulman al statului având o vechime de cel puțin 5 ani, puteau fi numiți cu titlu provizoriu pe baza recomandării inspectorului circumscripției respective, în urma unei inspecții speciale. Profesorii şi candidații de profesori ai şcolilor speciale pentru educație şi instrucția copiilor şi tinerilor anormali îşi păstrau drepturile câştigate. „Actualii profesori ai acestor şcoale care au diplomă liberată de comisiunea examinatoare medico-pedagogică a Universității din Cluj şi care au o vechime de 15 ani de serviciu pe teren şcolar, sunt asimilați cu profesorii secundari în tot ce priveşte salariul, drepturile şi îndatoririle".

Pentru preoții români, care au funcționat ca învățători la şcolile române din Ardeal, Bucovina şi Basarabia şi care s-au retras din învățământ după 1918, se prevedea posibilitatea reintrării în învățământ cu toate drepturile câştigate, „în timp de 2 ani de la promulgarea acestei legi, pe baza avizului consiliului permanent şi al inspectoratului regiunii în care au funcționat".

Legea înlesnea integrarea învățătorilor minoritari de la şcolile statului. Cei care reuşiseră la examenul de limba română desfăşurat în anul 1923 nu mai trebuiau trece un alt examen pentru încadrarea în învățământ; dacă însă, la inspecțiile ce li se vor face, se va constata că ei nu au cunoştințe suficiente pentru predarea limbii române, a istoriei românilor, a geografiei României şi a instrucției civile, ei vor fi trimişi să urmeze cursuri de două luni, în timpul verii, încheiate cu un examen suplimentar de capacitate pentru aceste materii.

Legea pentru învățământul primar al statului din 26 iulie 1924 admitea şi şcolile particulare. S-a adoptat, în acest sens, *legea asupra învățământului particular* promulgată la 22 decembrie 1925. „Învățământul şi educația elevilor – se stipula în art. 1 – se pot face, în afară de şcoalele statului şi în şcoalele particulare (ale confesiunilor, ale comunităților, ale particularilor), sau în familie". Şcoala particulară se putea înființa numai pe baza unei autorizații date de Ministerul Instrucțiunii şi funcționa sub supravegherea şi controlul acestuia. Puteau fi şcoli particulare, şcoli de copii mici, şcoli primare, şcoli de grad secundar, cu învățământ teoretic sau practic. „Nu se pot înființa pe cale particulară şcoale normale şi şcoale superioare cu caracter universitar" (art. 8).

Legea preciza condițiile (inclusiv cele material-financiare) necesare obținerii autorizației de funcționare, modul de administrare şi funcționare a acestor şcoli, limba de predare etc. Şcolile particulare nu aveau dreptul să elibereze nici un fel de diplomă; ele puteau să dea numai adeverințe, redactate în limba română şi în limba de predare a şcolii. În legătură cu acest aspect, legea prevedea: „Limba de predare în şcoalele particulare, frecventate de elevi a căror limbă maternă este alta decât cea a statului, se va stabili de susținătorii şcoalei".

Indiferent de limba de predare, limba română, istoria românilor, geografiei României se vor preda în limba română de către profesori calificați.

Atât în legea pentru învățământul primar al statului, cât şi în aceea asupra învățământului primar particular, problema studierii în limba maternă a cunoscut o soluționare democratică, în spiritul actelor de unire, al unor tratate internaționale încheiate după război şi al prevederilor Constituției din martie 1923. De altfel, problema a fost discutată şi în cadrul dezbaterilor organizate de Institutul Social Român în 1921-1922, pe marginea adoptării noii legi fundamentale a statului român. O atenție specială i-a acordat prof. Ion Nistor, ministru de Stat în guvernul Ion I.C. Brătianu, în prelegerea *Învățământul în viitoare Constituție*, ținută la 21 mai 1922. În urma realizării unității naționale, „ajunşi astfel stăpâni pe soarta noastră şi stând în fața momentului hotărâtor de a da statului întregit o nouă Constituție, trebuie să dăm chestiunii limbii o soluție dreaptă şi fericită. Noi nu trebuie să cădem în păcatele maghiarilor, austriecilor şi ruşilor, care, cu toate că erau o minoritate infimă, ştiură să-şi impună limba lor în şcoală. Noi trebuie să recunoaştem fiecărei minorități etnice dreptul de a-şi cultiva limba sa şi de a deschide şcoli pe socoteala sa". Acolo unde minoritățile trăiesc în mase compacte, copiii lor trebuie „să primească instrucția primară şi complementară în limba lor maternă, ținându-se, fireşte, seama şi de necesitatea de a cunoaşte şi limba statului". Era – preciza profesorul bucovinean – şi în spiritul art. 10 din convenția anexată la tratatul cu Austria, prin care guvernul român se angaja să înlesnească realizarea instrucției în şcolile primare în limba minorității respective, „învățându-se, fireşte, şi limba română". El considera că în viitoarea Constituție soluția „trebuie să fie mai largă decât se cere în tratatul de pace. Noi credem că pentru a satisface un postulat de echitate, este necesar ca elevilor de altă limbă maternă decât cea română să li se dea posibilitatea de a învățat limba lor națională în toate şcolile publice. Prin dispoziția aceasta s-ar putea satisface cererea justă a minorităților etnice de a-şi cultiva limba lor națională în şcolile statului, întrucât, fireşte, acestea ar fi frecventate de un număr suficient de elevi minoritari. Încolo, statul român nu poate fi obligat de a întreține alte şcoli medii, secundare şi superioare, decât româneşti. El însă nu va putea opri minoritățile de a deschide şi întreține pe socoteala lor şcoli de orice grad, în condițiile arătate mai sus, adică conformându-se în toate planului de învățământ al statului şi dând cultivării limbii şi istoriei române considerația cuvenită". Legislația referitoare la învățământul de stat şi la cel particular a adoptat aceste principii, iar rețeaua şcolară dezvoltată în întreaga Românie reprezintă o dovadă evidentă a aplicării lui, chiar din primii ani de după Marea Unire.

Conform legii asupra învățământului particular, şcolile particulare de copii mici şi cele

primare particulare funcționau numai cu programa de învățământ a statului; şcolile secundare particulare puteau avea programe proprii, fiind însă obligatorie predarea în limba română a limbii române, a istoriei românilor, a geografiei României şi a dreptului constituțional al statului român. În anumite condiții, ministerul putea să acorde şcolilor particulare care funcționau cu programa statului o autorizare specială de *şcoli particulare cu drept de publicitate*. Pentru aceasta ele trebuiau să aibă o vechime de funcționare de cel puțin un an, cu bune rezultate, să aibă spațiu corespunzător, învățători sau profesori titulari, să păstreze în ordine deplină actele ş.a. „În şcoalele particulare cu drept de publicitate, promoțiunea elevilor se face conform cu normele prevăzute în legile şi regulamentele şcoalelor similare ale statului". Ele puteau elibera adeverințe şi certificate care să constate studiile făcute în şcoală, redactate în limba română şi în limba de predare a şcolii, certificatele fiind valabile numai cu viza ministerului.

Pentru începutul educației religioase a copiilor evrei şi musulmani de 5-7 ani, se puteau înființa, „în dependență de organizarea cultului mozaic şi musulman, aziluri religioase, în care catiheți calificați, având autorizarea Ministerului Cultelor şi a Ministerului Instrucțiunii, pun bazele acestei educațiuni".

Referitor la învățământul în familie, legea dădea posibilitatea elevilor pregătiți în acest cadru să treacă examenele pentru curs primar şi secundar după programele şcolilor publice, numai la şcolile de stat din localitate, plătind însă taxe de examen ca şi elevii şcolilor particulare.

Între dispozițiile finale se află şi aceea prin care Ministerul Instrucțiunii Publice putea transforma, „potrivit trebuințelor culturale ale populațiunii, unele din actualele şcoale particulare în şcoale de stat, întrucât susținătorii lor sau minoritatea respectivă, prin reprezentanții ei legali, vor cere statului această sarcină".

După ce la 8 martie 1925 a intrat în vigoare *legea pentru modificarea legii asupra învățământului secundar şi superior*, care se referea la modul de promovare al unor clase şi trepte, la reintroducerea examenului de bacalaureat şi la echivalarea diplomelor şi certificatelor obținute în străinătate, la 15 mai 1928 a fost promulgată *legea pentru organizarea învățământului secundar*. Legea prevedea un liceu cu şapte clase şi două cicluri, renunțându-se la clasa a VIII-a. Această reducere, criticată în epocă, s-a făcut, cum va recunoaşte mai târziu însuşi ministrul C. Angelescu, din motive financiare. Legiuitorul şi-a propus să realizeze „liceul unitar", în care cele trei secții ale clasei a VIII-a (clasică, reală şi modernă) au dispărut, fiind înlocuite „printr-un învățământ unic pentru toți elevii, rămânând

ca specializarea să se facă în universitate sau în şcoalele superioare actuale”. S-a considerat că alegerea timpurie a specializării (la terminarea gimnaziului de trei clase) ar fi o greşeală şi că această specializare s-ar face în dauna culturii generale. Aceste argumente nu vor rezista multă vreme, revenindu-se la liceul de opt clase, cu secțiile literară şi ştiințifică. Legea a urmărit să consolideze învățământul gimnazial, să ridice şcoala secundară practică la nivelul şcolii secundare teoretice, să stabilească o legătură cât mai strânsă între diferitele grade şi ramuri de învățământ, să elimine deosebirile între şcolile secundare de băieți şi cele de fete, să reducă numărul elevilor dintr-o clasă, să restabilească prestigiul bacalaureatului, reintrodus în 1925 etc. Dincolo de unele prevederi mai greu de acceptat sau greu de aplicat în condițiile de atunci, legea s-a înscris în amplul efort de modernizare ce va fi continuat îndeosebi după depăşirea dificultăților generate de criza economică din 1929-1933.

Măsurile adoptate de statul român între anii 1918 şi 1928 au condus la unificarea în plan național a sistemului de învățământ şi au contribuit substanțial la dezvoltarea rețelei de şcoli pe întreg cuprinsul României. S-a manifestat în continuare o serie de greutăți materiale care nu au permis transpunerea în practică a tuturor dispozițiilor legii, după cum unele prevederi aveau în vedere o evoluție de perspectivă, care nu s-a realizat în toate cazurile, din varii motive.

Între anii 1922 şi 1928 s-au construit aproape 7.800 localuri de şcoli primare şi s-au reparat toate şcolile, unele distruse aproape în întregime în timpul războiului. În acest scop, comitetele şcolare județene au cheltuit aproape 760 milioane lei, la care trebuie adăugată o sumă cel puțin egală, „care reprezenta muncile sătenilor cu brațele şi cu transporturile şi o sumă de aproape 2 miliarde lei, valoarea lemnului gratuit, dat din pădurile statului pentru aceste şcoli”. S-au construit ori a început construirea a numeroase clădiri pentru şcolile normale, pentru gimnazii şi licee, alocându-se sume însemnate de la buget, la care s-au adăugat creditele extraordinare, precum şi sumele obținute de comitetele şcolare şi din inițiative particulare.

La Unire erau 25 şcoli normale, 11 în vechiul Regat şi 6 în Ardeal (nici una în Bucovina şi Basarabia); până în 1928 numărul acestora s-a ridicat la 101, numărul elevilor crescând de la 14.450 (în 1919) la 25.410. În 1919 funcționau 32 de gimnazii şi 35 de licee de stat, pentru ca în 1928 să se ajungă la 168 gimnazii şi 188 licee de stat. S-au creat 350 şcoli de meserii, de comerț şi profesionale (în afară de şcolile de agricultură, care aparțineau de Ministerul Agriculturii), alocându-se sume mari pentru dotarea atelierelor acestor şcoli. Cu toate aceste rezultate, aşa cum s-a observat în epocă, în ce priveşte numărul învățătorilor, numărul

gimnaziilor şi al liceelor de stat, raportat la numărul locuitorilor, România stătea mai prost decât multe state din Europa, inclusiv unii dintre vecini.

Dezvoltarea învățământului, mai mult sub aspectul cantitativ în etapa la care ne referim, a răspuns unor necesități izvorâte din consecințele unității naționale, şi, în acelaşi timp, din noile aspirații ale păturilor de jos. „La reluarea vieții publice după război – remarca cunoscutul om de şcoală Constantin Kirițescu – România crescuse nu numai în întindere – prin încorporarea celor trei provincii surori; ea crescuse – dacă mi-a permisă expresia – şi în adâncime. Marile reforme agrare şi politice au zguduit organismul nostru social şi au chemat la viața publică masele adânci ale populației [...]. Apariția pe scena vieții publice a maselor țărăneşti s-a manifestat printr-o sete de învățătură, necunoscută până atunci. Şi nu numai de învățătură elementară, necesară țăranului pentru a se descurca în nevoile vieții de toate zilele, pe care o dă şcoala primară, dar de cultură superioară, care deschide drumul în spre rolurile de conducere. *Noi vrem pământ!* fusese tragicul leit-motiv al revendicărilor clasei țărăneşti înainte de război. După război, țărănimea înstărită strigă: *dați-ne şcoală!* Şi această revendicare nu e un capriciu, o modă. Instinctiv, țăranul a priceput că participarea lui la viața de stat, hărăzită prin reforme, nu poate să devină realitate decât prin şcoală. La această formidabilă impulsiune de jos în sus s-a asociat o egal de puternică şi conştientă acțiune corespunzătoare, pornită de sus în jos”.

În aprilie 1932 era adoptată *Legea pentru organizarea învățământului universitar*. Conform *art. 1*, acesta era organizat în patru universități, cele din Bucureşti, Iaşi, Cluj, Cernăuți. Facultatea de Drept din Oradea era subordonată – pentru problemele de învățământ – Universității din Bucureşti. *Art. 2* prevedea că „Universitățile sunt instituțiuni de stat autonome, în ceea ce priveşte organizarea studiilor şi conducerea. Ele sunt aşezăminte de învățământ universitar teoretic şi aplicat, precum şi instituțiuni de cercetări pentru progresul ştiinței şi răspândirea culturii”. De subliniat că şi facultățile din cadrul celor patru universități erau considerate persoane juridice (*art. 3*). De altfel, în spiritul autonomiei universitare, universitățile beneficiau – pe lângă prevederile bugetare – de un „Fond Universitar” (*art. 16*), alimentat din: – taxele de înscriere; – 40% din toate taxele de examene; – 10% din taxele de echivalare a diplomelor; – 10% din sumele pentru plata diferitelor comisii de concurs; – donații; – vânzarea timbrelor universitare; – reținerile făcute personalului didactic pentru absențe nemotivate; – 20% din reținerile ce se fac suplinitorilor ş.a.

Puteau deveni studenți doar tinerii care absolviseră bacalaureatul. Conform *art. 73* din lege, puteau fi impuşi la următoarele taxe: – de înscriere; – de bibliotecă; – de examen,

doctorat şi de diplomă; – de laborator; – de construcţie, la facultăţile unde exista această taxă.

În afara celor patru mari universităţi, funcţionau şi alte instituţii de învăţământ superior: – Şcolile Politehnice (Bucureşti şi Timişoara); – Academia de Arhitectură (Bucureşti); – Academia de Arte Frumoase (Bucureşti şi Iaşi); – Academii de Muzică şi Artă Dramatică (Bucureşti, Iaşi, Cluj, Cernăuţi); – Institutul de Educaţie Fizică (Bucureşti); – Academii Agronomice (Bucureşti şi Cluj); – Şcoala Superioară de Război (Bucureşti).

*

Marea Unire a influenţat şi numărul locuitorilor ştiutori de carte. Pe de o parte, Transilvania şi Bucovina aveau un procent de ştiutori de carte superior Vechiului Regat, pe de alta, s-au intensificat eforturile pentru dezvoltarea reţelei de învăţământ.

Conform recensământului din anul 1930, *situaţia ştiutorilor de carte, pe provincii, medii şi sexe*, era următoarea:

Provincii	**Mediul rural şi urban întrunite**			**Mediul rural**			**Mediul urban**		
	Total	M	F	Total	M	F	Total	M	F
R o m â n i a	57,0	69,2	45,5	51,3	64,9	38,7	77,3	84,5	70,3
Oltenia	49,5	70,4	31,0	46,5	68,5	27,4	68,5	81,8	55,3
Muntenia	57,6	74,2	44,9	48,8	68,5	30,4	78,4	87,4	69,6
Dobrogea	52,9	65,1	40,2	47,5	60,7	34,1	68,5	77,1	58,9
Moldova	57,0	71,3	43,3	51,6	67,6	36,3	72,4	81,6	63,3
Basarabia	38,1	51,4	25,1	34,1	48,0	20,6	62,6	72,3	53,1
Bucovina	65,7	72,2	59,0	59,8	67,1	53,2	80,3	84,8	76,1
Transilvania	68,3	73,8	62,9	64,2	70,4	58,1	88,0	90,0	86,0
Banat	72,0	80,1	64,4	68,5	77,7	59,9	87,4	90,7	84,2
Crişana-Maramureş	61,5	67,8	55,4	54,9	62,4	47,7	85,9	88,0	83,8

În privinţa *ordinii judeţelor*, situaţia se prezenta astfel: judeţul Braşov – 86,9% ştiutori de carte; judeţul Sibiu – 85%; Odorhei – 85%; Trei Scaune – 84,2%; Făgăraş – 79,5%; Timiş – 80%; Ilfov – 69,6%; Covurlui – 69,6%; Iaşi – 62,2%; ... Bălţi – 31,9%; Hotin – 29,7% etc.

Deosebit de interesant este tabelul privind *ştiutorii de carte după gradul de instrucţie atins*:

Gradul de instrucţie	**Total**		**Bărbaţi**		**Femei**	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%	cifre absolute	%
T o t a l	8.213.592	100	4.871.064	100	3.342.528	100
Extraşcolară	125.435	1,5	72.662	1,5	52.773	1,6
Primară	6.987.811	85,1	4.153.990	85,3	2.833821	84,7
Secundară	705.108	8,6	367.728	7,5	337.381	10,1

Gradul de instrucție	Total		Bărbați		Femei	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%	cifre absolute	%
Profesională	262.231	3,2	169.857	3,5	92.374	2,8
Universitară	90.653	1,1	69.631	1,4	21.021	0,6
Alte şcoli superioare	42.354	0,5	37.196	0,8	5.158	0,2

Se constată că 85,1% dintre ştiutorii de carte au doar instrucție primară, aici fiind luați în calcul toți cei înscrişi, indiferent de numărul claselor absolvite; în învățământul secundar, este un echilibru între bărbați şi femei, ceea ce nu se întâmplă în învățământul superior, unde bărbații sunt de peste 3 ori mai mulți.

După procentul ştiutorilor de carte, *poziția României pe continentul european* era următoarea:

Țara	Anul	%
Belgia	1920	92,5
Bulgaria	1926	60,3
Cehoslovacia	1921	92,6 *
Estonia	1922	89,2
Franța	1926	94,1
Grecia	1928	56,7
Italia	1921	73,2
Letonia	1930	81,2
Lituania	1923	67,3
Polonia	1921	67,3
Portugalia	1920	34,8
R o m â n i a	1930	57,0
Rusia	1926	51,3
Spania	1920	57,0
Ungaria	1920	84,8

*) *Peste 5 ani.*

Prin urmare, deşi procentul ştiutorilor de carte a crescut, România se situa în a doua jumătate a „clasamentului”. Fireşte, aceste date au gradul lor de relativitate (diferă metodele de calcul, anii etc.). În acelaşi timp, este limpede că, deşi s-au făcut eforturi mari, perioada a fost prea scurtă pentru a se recupera marele decalaj față de țările dezvoltate.

Examenul de bacalaureat (1925-1938):

Anii	Candidați		Promovați cifre absolute		Promovați %	
	Iunie	Sept.	Iunie	Sept.	Iunie	Sept.
1925	3.887	2.768	1.887	987	48,6	35,7
1926	4.997	3.674	2.631	1.720	52,7	46,8
1927	5.584	4.219	2.795	1.865	50,1	44,2
1928	6.538	9.883	2.870	3.823	43,9	38,7
1929	11.111	8.039	6.104	3.911	54,9	48,7
1930	8.815	7.019	4.938	3.377	56,0	48,1
1931	9.357	5.225	6.497	3.234	69,4	61,9
1932	8.508	4.563	6.531	3.256	76,8	71,4

Anii	Candidați		Promovați cifre absolute		Promovați %	
	Iunie	Sept.	Iunie	Sept.	Iunie	Sept.
1933	7.815	4.532	6.005	2.917	76,8	64,4
1934	6.015	5.549	3.182	2.182	52,9	39,3
1935	2.847	2.176	1.070	563	37,6	25,9
1936	4.689	3.460	2.428	1.578	50,7	45,6
1937	5.212	3.573	2.777	1.506	53,3	42,1
1938	6.270	3.440	3.820	1.562	60,9	45,4

Studenți înscriși la diverse facultăți, academii, școli superioare din București (1935-1938):

Facultăți, academii, școli superioare	1935-1936		1936-1937		1937-1938	
	M	F	M	F	M	F
Facultatea de Medicină	708	279	717	324	832	383
Facultatea de Medicină veterinară	364	37	372	34	347	27
Facultatea de Farmacie	417	631	322	504	227	313
Facultatea de Științe	1.582	455	856	710	1.022	557
Facultatea de Drept	6.559	960	5.840	786	4.511	564
Facultatea de Litere și Filosofie	1.125	2.335	1.011	2.022	1.194	1.841
Facultatea de Teologie	949	26	812	28	826	21
Academia de Înalte Studii Comerciale	3.109	751	3.202	825	2.065	547
Academia de Înalte Studii Agronomice	323	36	339	38	350	34
Academia de Arhitectură	182	41	173	41	177	40
Academia de Muzică și Artă Dramatică	377	263	416	250	401	242
Academia de Arte Frumoase	104	163	123	185	108	127
Școala Politehnică	1.382	28	1.716	47	1.862	76
Școala de Desen și Arhitectură	71	6	71	6	–	–
Academia de Educație Fizică	94	86	94	80	79	69

Conform statisticilor, pentru anul școlar 1928/1929 în învățământul primar erau înscriși 1.676.851 elevi, din care au promovat 61,3%. În același an școlar, din 3.707.749 copii de vârstă școlară, 1.534.025, adică 41,1% au rămas fără instruire.

Cu o asemenea situație, este previzibilă poziția României în raport cu alte țări; pentru școala primară, România avea un *procent de frecvență* de 59,81% în anul 1932, situându-se pe locul 26 din 27 țări, fiind întrecută doar de Turcia – 33%.

Între cauzele frecvenței slabe se aflau: – sărăcia populației, în special din mediul rural; – folosirea copiilor la muncile agricole; – o anume mentalitate, în unele regiuni, privind utilitatea școlii etc.

Fără a diminua valoarea și semnificația tuturor acestor date statistice, credem că este

nevoie de o viziune echilibrată asupra a ceea ce putem numi nivelul cultural al românilor. Pentru că, civilizația satului românesc compensa, într-o anumită măsură, lipsa științei de carte. Pentru a judeca satul românesc, trebuie avut în vedere un complex de factori – tradițiile, mentalitățile, rolul religiei etc. – şi nu doar știința de carte.

*

După cum am subliniat, o preocupare specială s-a manifestat pentru provinciile unite cu Țara, unde şcoala în limba română fusese grav neglijată sau – ca în Basarabia – total ignorată. Totodată, statul român trebuia să asigure – în conformitate cu obligațiile asumate prin tratatele internaționale şi prevederile Constituției din 1923 – egalitate de tratament, inclusiv în domeniul educației, minorităților, care reprezentau aprox. 28% din populația țării.

Spre exemplu, în anul 1912 erau în *Ardeal* 5 651 şcoli primare, cu un număr de 10.554 învățători, dintre care 2.655 şcoli româneşti cu 2.767 învățători români. În 1918, înainte de Unire, numărul şcolilor scăzuse la 5.347, scăderea cea mai mare suferind-o şcolile româneşti, care au ajuns în număr de 2.392, deci cu 263 şcoli mai puțin. În 1922 funcționau în Ardeal 5.842 de şcoli primare, din care 3.611 româneşti, 1.699 maghiare, 403 germane ş.a. Dacă, înainte de Unire, statul ungar nu întreținea nici o şcoală românească, ci numai şcolile maghiare, în 1922 statul român întreținea 1.020 de şcoli româneşti, 562 maghiare, 51 germane, 159 sârbeşti, rutene, slovace etc.

În *Bucovina* funcționau în 1914 un număr de 531 de şcoli primare, din care 179 erau româneşti; în 1919/1920 au funcționat 508 şcoli, iar în 1922/1923 – 575 şcoli primare, repartizate astfel: 319 româneşti, 155 rutene, 47 germane, 27 evreieşti, 25 polone, 2 maghiare. Numărul copiilor de vârstă şcolară (de la 7 la 13 ani) era în Bucovina, în 1922/1923, de 108.498; din aceştia au urmat şcoala 104.301 copii, adică 96%. În Bucovina, ca şi în celelalte provincii, se manifestă un interes deosebit de a da copiii la şcoală şi de aici „una din preocupările noastre de căpetenie trebuie să fie de a crea şcoale în toate aceste regiuni, unde dominațiunea străină a lucrat pentru deznaționalizarea elementului românesc".

În *Basarabia* nu era, la începutul rãzboiului, nici o şcoală românească; în 1920/1921 funcționau 1.747 de şcoli, repartizate astfel: 1.233 româneşti, 200 ucrainene, 120 ruseşti, 78 bulgare, 73 germane, 38 evreieşti, 3 polone, 2 de altele. În 1923/1924 au funcționat în Basarabia 2.041 şcoli primare; dacă în 1920/1921 numărul învățătorilor fusese de 2.746, în 1923/1924 numărul lor se ridicase la 3.927. În acelaşi interval, numărul elevilor înscrişi a crescut de la 136.172 la 203.627, reprezentând un procent de 46% (ridicat pentru Basarabia) din numărul total al copiilor cu vârsta de 7-13 ani.

Accesul minorităților naționale la învățământ este reflectat de numărul de elevi. Astfel, în anul școlar 1930/1931, la școlile de stat se înregistra următoarea situație: grădinițele de copii erau frecventate de 16.664 copii maghiari, 6.417 – germani, 3.154 – ruşi, 436 – sârbi, croați, sloveni, 210 – poloni, 3.445 – ruteni, ucraineni, 8.903 – bulgari, 7.407 – evrei, 3.024 – turci şi tătari. Şcolile primare erau urmate de 87.110 unguri, 54.088 – germani, 26.614 – ruşi, 60.078 – ruteni, ucraineni, 50.874 – bulgari, 54.219 – evrei, 18.867 – turci, tătari. În şcolile secundare ale statului învățau 3.645 de copii unguri, 2.614 – germani, 1.344 – ruşi, 660 – ucraineni, 1.180 – bulgari, 14.112 – evrei, 178 –turci, tătari. În şcolile particulare situația era următoarea: grădinițe: 1.309 – unguri, 5.046 – germani, 11 – ruşi, 12 – ucraineni, ruteni, 96 – bulgari, 56 – poloni, 2.144 – evrei, 71 – turci, tătari etc. Şcolile primare erau frecventate de: 74.037 – unguri, 42.587 – germani, 13.138 – evrei, 33 – ruşi, 20 – ruteni, ucraineni, 2.420 – sârbi, croați, sloveni, 132 – cehi, slovaci, 757 – poloni etc. În acelaşi an de învățământ situația numerică a elevilor preparați în familie şi prezentați la examenele particulare ținute la şcolile primare ale statului era următoarea: 121 – unguri, 128 – germani, 31 – ruşi, 69 – ucraineni, 24 – bulgari, 54 – poloni, 2.180 – evrei, 44 – greci etc. La şcolile secundare ale statului erau înscrişi: 3.645 – unguri, 2.614 – germani, 1.344 – ruşi, 660 – ucraineni, 156 – sârbi, 1.180 – bulgari, 60 – cehi, slovaci, 403 – poloni, 14.112 – evrei, 178 – turci, tătari etc. În paralel, funcționau şcoli secundare particulare, frecventate de 7.600 – unguri, 4.433 – germani, 160 – ruşi, 58 – ucraineni, 20 – sârbi, 1.170 – bulgari, 28 – poloni, 6.987 – evrei etc. La aceştia se adăugau elevii preparați în familie şi prezentați la examenele particulare ținute la şcolile secundare ale statului: 268 – unguri, 308 – germani, 52 – ruşi, 34 – ucraineni, 8 sârbi, 77 – bulgari, 36 – poloni, 2.375 – evrei etc.

De asemenea, numărul şcolilor confesionale ale minorităților a crescut sensibil după 1918:

Categoria de şcoli	**Anul 1918**			**Anul 1925**		
	catolice	reformate	luterane	catolice	reformate	luterane
primare	367	362	258	425	684	268
licee	13	9	9	17	11	11
civile	25	3	5	48	19	8
comerciale	1	–	–	4	4	3

Pe linia preocupărilor pentru situația minorităților, guvernul N. Iorga a creat un subsecretariat al minorităților. În *Expunerea de motive* prezentată în Adunarea Deputaților, la 13 iulie 1931, se arăta:

„Complexitatea problemelor minoritare şi importanţa lor pentru statul român, în care trăieşte un însemnat număr de cetăţeni de altă origine etnică, de altă confesiune şi de altă limbă decât cea românească, face necesară crearea unui organ special permanent care să studieze şi urmărească, zi de zi, toate manifestările vieţii minorităţilor noastre şi să caute mijloacele potrivite a stabili o convieţuire armonică a tuturor, în cadrele intereselor generale ale statului român.

Acest organ – Subsecretariatul de Stat al Minorităţilor – se creează prin alăturatul proiect de lege, pe lângă Preşedinţia Consiliului de Miniştri.

Subsecretariatul de Stat al Minorităţilor este organul consultativ al guvernului pentru chestiunile minoritare şi în această calitate va putea lua iniţiativa măsurilor de orice natură, pe care le va socoti necesare pentru stabilirea armoniei de care am vorbit mai sus.”

Subsecretar de stat a fost numit, prin decret regal, la 23 aprilie 1931, Brandsch Rudolf.

*

Setea de învăţătură s-a manifestat puternic în rândurile populaţiei româneşti de pretutindeni, dar ea a fost poate mai evidentă în provinciile eliberate, acolo unde au fost înlăturate barierele culturale puse de vechile stăpâniri. Noul cadru legislativ şi opera practică realizată pun în evidenţă progresele remarcabile obţinute într-o perioadă scurtă de timp, la nivelul întregii ţări şi în fiecare provincie, în fiecare judeţ. Învăţământul românesc din acei ani s-a confruntat cu greutăţi materiale, cu insuficienta pregătire a unor cadre, cu anumite inconsecvenţe în politica şcolară etc. Multe din aceste nici nu puteau fi înlăturate în câţiva ani. În ansamblu, însă, statul român, într-o acţiune solidară cu largi categorii ale populaţiei, având la dispoziţie specialişti de seamă în posturi cheie şi acordând un sprijin financiar deloc neglijabil, a realizat o primă etapă dintr-un plan ce urma să cuprindă mai multe decenii. Aşa cum s-a spus, la formidabila presiune de jos s-a răspuns cu o egal de puternică şi conştientă acţiune de sus.

Consecinţele Marii Uniri asupra culturii, în general, a învăţământului, în special, pot constitui obiectul unei analize mult mai ample. Consideraţiile noastre, datele şi faptele prezentate se referă la câteva părţi constitutive ale unui domeniu pe cât de întins, pe atât de complex, plin de confruntări şi dezbateri aprinse. Preocuparea noastră a fost de a prezenta aspectele semnificative pentru noul cadru în care s-a produs o efervescenţă culturală de excepţională valoare naţională şi cu contribuţii perene la cultura universală; totodată, am apreciat că evoluţia învăţământului, cadrul său legislativ şi rezultatele obţinute într-o perioadă scurtă de timp (din care n-au lipsit greutăţile generate de război şi criza economică) ne oferă

posibilitatea înțelegerii mai profunde a rolului său în ansamblul fenomenului cultural interbelic.

Spiritul democratic al Marii Uniri, al reformelor care au însoțit-o şi au consolidat România întregită, a stat la baza unei opere culturale şi a unui învățământ expresie a participării tuturor provinciilor, a locuitorilor țării indiferent de etnie, limbă sau religie. N-au lipsit greutățile, s-au manifestat şi în acest domeniu atitudini extremiste, anumite discrepanțe între punctele programatice şi realizări, dar politica statului, participarea activă a numeroase categorii de intelectuali şi rezultatele înregistrate sunt semne sigure ale procesului de modernizare, desfăşurat într-un ritm mai alert în cei 22 de ani de existență a României întregite. Mobilizarea energiilor considerabil sporite în urma înfăptuirii marelui act, performanțele remarcabile din mai multe ramuri ale ştiinței, culturii, învățământului, a vieții spirituale în general, în condițiile unui schimb activ de valori pe plan internațional, au condus la integrarea deplină a României în Europa de atunci, a statelor naționale.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Care erau principalele prevederi ale legislației referitoare la învățământul primar şi secundar?

2. Care era situația învățământului pentru minorități?

IV. ORGANIZAREA CULTELOR ÎN ROMÂNIA ÎNTREGITĂ

Tabloul cultelor din România întregită – stat unitar național – era mai complex decât tabloul etnic, deoarece în foarte puține cazuri religia se suprapunea pe o anumită naționalitate (şi chiar atunci existau excepții). În conformitate cu recensământul din 1930, populația totală, de 18.057.028 locuitori, era compusă din: 12.981.324 români (71,9%), 1.425.507 unguri (7,9%), 745.421 germani (4,1%), 728.115 evrei (4%), 582.115 ruteni, ucrainieni (3,2%), 409.150 ruşi (2,3%), 366.384 bulgari (2,0%), 262.501 țigani (1,5%), 154.772 turci (0,9%), 105.750 găgăuzi (0,6%), 51.842 cehi, slovaci (0,3%), 51.062 sârbi, croați, sloveni (0,3%), 48.130 polonezi (0,3%), după care urmează, cu procente mai mici, greci, tătari, armeni, albanezi, huțani şi alte neamuri.

În ce priveşte religia locuitorilor, situația se prezenta astfel: ortodoxă – 13.108.227 (72,6%), greco-catolică – 1.427.391 (7,9), romano-catolică – 1.234.151 (6,8), mozaică – 756.930 (4,2), reformato-calvină – 710.706 (3,9), evanghelică-luterană – 398.759 (2,2), mahomedană – 185.486 (1,0), unitariană – 69. 257 (0,4), baptistă – 60.562 (0,3), lipoveană – 57.288 (0,3) şi, cu sub 0,1%, adventistă – 16.102, armeano-gregoriană – 10.005, armeano-catolică –1440, alte religii şi secte – 7.434, liberi cugetători – 6.604, nedeclarată – 6.686.

În timp ce românii, ca neam, dețineau majoritatea la nivelul întregii țări şi la nivelul tuturor provinciilor (de la 97,5% în Oltenia, 93,4% în Muntenia, 89,8% în Moldova, la majoritatea simplă în Bucovina – 44,5% şi în Dobrogea – 44,2%), observația nu se repetă în ce priveşte cultele, chiar dacă ortodocşii reprezentau marea majoritate a locuitorilor țării. În Transilvania majoritatea relativă a populației era de religie greco-catolică, ortodocşii venind în rândul al doilea. În Crişana-Maramureş, ortodocşii erau cei mai numeroşi, fără a avea majoritate absolută. În celelalte provincii ortodocşii dețineau o majoritate absolută covârşitoare. Un număr mai mic de greco-catolici era în Banat, Bucovina şi Crişana-Maramureş. Romano-catolicii erau numeroşi în provinciile intercarpatice, în Bucovina şi Moldova. Calvinii şi luteranii erau mai ales între unguri şi, respectiv, saşi.

Existența unor deosebiri între categoriile de neam şi religie este explicabilă, dacă avem în vedere existența unor factori istorici, care au acționat în diferite etape, într-o provincie sau asupra unei etnii. La acestea se pot adăuga motive subiective, ținând de poziția adoptată de unii locuitori în momentul efectuării recensământului.

În spiritul hotărârilor de Unire, adoptate în anul 1918, statul român a promovat o

politică de egalitate a cetățenilor, indiferent de neam, limbă sau religie. Articolul 22 din Constituția adoptată în martie 1923 prevedea, între altele:

> „Libertatea conştiinței este absolută. Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate de protecțiune, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri şi legilor de organizare a statului.”

După 1918, aproape toate cultele puneau problema organizării lor la nivelul întregii țări; trebuia a se ține seama de tradițiile existente, dar şi de necesitatea consolidării statului național unitar. A fost o operă dificilă, care a cerut timp.

În mai 1925 a fost adoptată legea de organizare a Bisericii ortodoxe române, iar în mai 1927 s-a încheiat Concordantul cu Vaticanul, dar acesta n-a fost ratificat decât doi ani mai târziu şi pentru că trebuia mai întâi adoptată legea generală a cultelor. Principala lege, care a fixat regimul cultelor în România şi care a stat la baza activității respective (cu unele mici modificări) până în anul 1948, a fost Legea pentru regimul general al cultelor din aprilie 1928.

În Expunerea de motive, Ministrul Cultelor şi Artelor, Al. Lapedatu, explica necesitatea legii şi prin înlocuirea regimurilor diferite, moştenite în Bucovina, Transilvania şi vechiul Regat, cu un sistem unitar:

> „Această caleidoscopică variație de regimuri nu mai poate fi menținută pentru că este incompatibilă cu caracterul unitar al statului, care trebuie să fie condus şi administrat după legi unitare, aceleaşi pretutindeni şi pentru toți.”
>
> „Statul nostru, creat şi dezvoltat pe temeiurile sigure ale creştinismului istoric – se menționa în Raportul la proiectul de lege –, a înțeles în toate împrejurările că Biserica, prin înalta ei chemare spirituală, constituie unul din aşezămintele fundamentale în opera de închegare şi perfecționare a societății omeneşti. Cu atât mai mult îşi dă seama de valoarea ei socială astăzi când, în frigurile cumplite ce agită neamurile de pe urma rănilor adânci tăiate de un război istovitor, nevoia unei reculegeri morale este mai adânc simțită ca oricând.”

Statul şi Biserica se găsesc în raporturi de strânsă şi permanentă colaborare, urmând realizarea aceluiaşi scop etic, prin legea lui juridică şi, respectiv, legea ei morală.

În ce priveşte legătura între stat şi culte, legiuitorul a preferat sistemul superiorității statului față de biserică, numit şi sistemul autonomiei bisericeşti, urmând a satisface atât pretențiunile juste ale Bisericii, cât şi drepturile normale ce decurg din suveranitatea Statului. Autonomia acordată cultelor trebuia să fie exercitată în cadrul statului,

> „căci o jurisdicție bisericească în afară sau din afară de frontierele politice ar atinge suveranitatea

> națională, care trebuie să rămână, ea singură fiind generatoare de drepturi pe teritoriul său. O singură excepție este admisă sub acest raport în favoarea cultului catolic, determinată de faptul că şeful lui spiritual îşi are sediul în străinătate."

Aceste relații urmau să fie stabilite prin acord special, supus aprobării corpurilor legiuitoare, fapt care s-a realizat în anul 1929, prin ratificarea Concordatului cu Vaticanul.

Nu ne-am propus aici să analizăm conținutul legii, ci numai precizăm câteva din principiile care i-au stat la bază. Art. 1 stipula:

> „Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate şi protecțiune, întrucât exercițiul lor nu atinge ordinea publică, bunele moravuri şi legile sale de organizare."

Trebuiau evitate

> „orice acte care ar putea aduce vreo jignire celorlalte culte sau ar constitui demonstrațiuni împotriva lor" (art. 2).

Cultele erau clasificate în culte istorice, culte noi şi asociații religioase (recunoaşterea ultimelor două categorii fiind supusă unor condiții speciale). Asociațiile religioase stăteau sub regimul legilor privitoare la asociații în general şi la întruniri publice, fiind vizate aici sectele,

> „care după război s-au sporit în chip neobişnuit, provocând prin acțiunea lor clandestină stări de spirit adânc păgubitoare liniştii şi intereselor permanente ale statului [...]. A fost nevoie să se ia măsuri severe contra lor, spre a le paraliza acțiunea subversivă."

Următoarele culte erau considerate culte istorice: ortodox, greco-catolic (unit), catolic, reformat, mozaic, mahomedan (art. 21). Erau recunoscute drepturile comunității baptiste, acordate printr-un jurnal al Consiliului de Miniştri din 21 noiembrie 1927.

Toate cultele din țara noastră, cu excepția celui romano-catolic, erau autocefale; această neatârnare se întemeia pe principiile lor fundamentale, dogmatice şi canonice. Legea intervenea pentru a împiedica anumite legături cu autorități din afară. „Teritoriul eparhiilor din România, preciza Al. Lapedatu, trebuie să se termine acolo unde se termină hotarele țării, iar cetățenii români nu pot fi supuşi jurisdicției, nici chiar bisericeşti, a arhiereilor cetățeni străini, care îşi au reşedința pe teritoriul altor state."

Nu Biserica în întregime (aşa cum prevăzuse legea din mai 1925) avea personalitate juridică, nu cultul în general, ci organizațiile cultelor (comunitățile, parohiile, protopopiatele, episcopiile, mitropoliile etc.) erau persoane juridice.

Articolele 22-24 conțineau condițiile necesare pentru cultele noi şi asociațiile religioase

în vederea recunoaşterii lor legale, iar art. 25 preciza că

> „Statul are asupra tuturor cultelor dreptul de supraveghere şi control, care se va exercita prin Ministerul Cultelor."

Şefii cultelor, aleşi sau numiți în conformitate cu statutele lor de organizare, nu vor fi recunoscuți decât după aprobarea Regelui, dată în baza recomandării Ministerului şi după depunerea jurământului de fidelitate către Suveran şi de supunere față de Constituția şi legile țării.

Cultele nu puteau crea eparhii, dieceze etc. peste cele existente şi nu puteau schimba titulatura, întinderea şi sediul lor, decât după aprobarea guvernului, dată prin lege specială. Cheltuielile pentru întreținerea cultelor se vor acoperi în primul rând din mijloacele proprii; statul putea acorda ajutoare, în raport cu numărul credincioşilor, cu situația materială a cultului respectiv şi cu nevoile sale reale (art. 29-34).

Se prevedea dreptul cultelor de a face instrucție religioasă elevilor de credința lor din şcolile publice şi particulare, precum şi dreptul de a săvârşi, prin preoții lor, în armată, în spitalele civile şi militare, orfelinate, şcoli corecționale şi penitenciare, pentru credincioşii lor, servicii religioase de orice natură, cu observarea legilor sau regulamentelor instituțiilor respective (art. 16).

Legea din aprilie 1928 a făcut parte din categoria importantelor măsuri menite să consolideze România întregită pe baze democratice.

Biserica ortodoxă română a luat în dezbatere necesitatea unificării, dar momentul a fost amânat, cerându-se mai întâi adoptarea noii Constituții. În articolul amintit (22), Constituția din 1923 mai preciza:

> „Biserica creştină ortodoxă română fiind religia marii majorități a românilor este biserica dominantă în statul român...."

În condițiile realizării Marii Uniri şi, implicit, a creşterii numărului de credincioşi (după unele date, el depăşea 14 milioane la sfârşitul perioadei interbelice), s-a impus ca Biserica ortodoxă română să fie ridicată la cea mai înaltă treaptă ierarhică. În februarie 1925 a fost adoptată Legea pentru ridicarea Scaunului Arhiepiscopal şi Mitropolitan al Ugro-Vlahiei, ca Primat al României, la rangul de Scaun Patriarhal. În baza acestei legi, mitropolitul primat Miron Cristea a devenit patriarh al Bisericii ortodoxe române; ceremonia investiturii şi înscăunării a avut loc la 1 noiembrie 1925, în prezența Sfântului Sinod, a reprezentanților statului, a celorlalte culte din România şi a numeroase delegații din partea unor Biserici

ortodoxe surori.

Între timp, în mai 1925, au fost adoptate – aşa cum s-a menționat – legea şi statutul de organizare a Bisericii ortodoxe române, care statornicea (în conformitate cu prevederile constituționale) principiile unificării, precum şi autocefalia acesteia în cadrul Bisericii ecumenice a Răsăritului. Biserica ortodoxă română îşi consolida astfel un binemeritat prestigiu în interior şi în exterior şi, totodată, contribuia la consolidarea României întregite. În perioada interbelică au intervenit unele modificări, dar în linii generale organizarea canonic-administrativă a Bisericii ortodoxe române cuprindea cinci mitropolii, cu eparhiile sufragene respective:

I. Mitropolia Ugro-Vlahiei
a) Arhiepiscopia Bucureştilor;
b) Episcopia Râmnicului Noului Severin;
c) Episcopia Buzăului;
d) Episcopia Argeşului;
e) Episcopia Tomisului.

II. Mitropolia Moldovei şi Sucevei
a) Arhiepiscopia Iaşilor;
b) Episcopia Romanului;
c) Episcopia Huşilor;
d) Episcopia Dunării de Jos (Galați).

III. Mitropolia Ardealului, Banatului, Crişanei şi Maramureşului
a) Arhiepiscopia Albei Iulii şi Sibiului;
b) Episcopia Aradului, Ienopolei şi Halmagiului;
c) Episcopia Caransebeşului;
d) Episcopia Oradei;
e) Episcopia Vadului, Feleacului şi Clujului.

IV. Mitropolia Bucovinei
a) Arhiepiscopia Cernăuților;
b) Episcopia Hotinului (cu reşedința la Bălți).

V. Mitropolia Basarabiei (ridicată la acest rang în 1925)
a) Arhiepiscopia Chişinăului;
b) Episcopia Cetății Albe şi Ismailului (cu reşedința la Ismail).

Imediat după război a luat ființă şi un episcopat al armatei şi clerului militar.

Biserica ortodoxă română avea ca unități componente: parohiile, protopopiatele, mănăstirile, episcopiile (arhiepiscopiile), mitropoliile şi patriarhia. Biserica ortodoxă română

avea 8.279 de biserici cu 8.257 preoți şi diaconi şi 8.279 cântăreți, precum şi 75 de mănăstiri şi schituri, cu un personal de 2.842 persoane; funcționau 10 seminarii, 3 facultăți şi 5 academii teologice.

Jurisdicția Bisericii ortodoxe române se întindea şi în afara granițelor țării, asupra comunităților ortodoxe române de al Paris, Viena, Sofia şi Ierusalim, unde exista câte o biserică întreținută financiar de statul român. Pentru comunitățile ortodoxe din America s-a înființat, în anul 1935, un episcopat ortodox român (fără sprijinul material al statului român).

Constituția din 1923, în continuarea articolului 22, prevedea pe lângă caracterul dominant al Bisericii ortodoxe române şi întâietatea Bisericii greco-catolice față de celelalte culte [numite atunci minoritare – n.ns., I.A.]. Situația se explică prin numărul mare de credincioşi, în special în Transilvania, şi – nu în ultimul rând – prin recunoaşterea rolului important în lupta de emancipare națională, în realizarea Marii Uniri. Această poziție a fost precizată şi prin Legea pentru regimul general al cultelor din aprilie 1928.

Cultul greco-catolic (unit) avea o Mitropolie la Blaj, cu patru episcopii sufragene: Episcopia Oradei-Mari, Episcopia Lugojului, Episcopia Gherlei (din 1931 sediul se mută la Cluj) şi Episcopia Maramureşului (la Baia Mare), prevăzută ca o nouă dioceză ce urma să se înființeze, fapt realizat în iunie 1930. Greco-catolicii dispuneau de 1.725 de biserici cu 1.594 preoți; pe lângă centrul metropolitan şi centrele episcopale mai erau 34 canonici, 75 protoerei şi 38 funcționari administrativi.

Pentru formarea clerului funcționau trei academii teologice.

Până la Marea Unire, Biserica romano-catolică avea în regat o Arhiepiscopie la Bucureşti şi o Episcopie la Iaşi. În perioada imediat următoare, firesc, numărul episcopiilor catolice creşte, organizarea definitivă intervenind după Concordatul cu Vaticanul. Pentru ritul latin, Arhiepiscopia-Mitropolie de la Bucureşti avea sub sine patru episcopii sufragene, Episcopiile de la: a. Alba Iulia, b. Timişoara, c. Satu Mare şi Oradea (s-au separat în 1941), d. Iaşi; pentru ritul armean – Episcopia de la Gherla, iar pentru greco-ruteni o administrație specială afiliată Episcopiei române unite a Maramureşului. Catolicii dispuneau de un număr mare de biserici şi capele, stațiuni, mănăstiri, şcoli de toate gradele etc.

Concordatul cu Vaticanul prevedea că episcopii catolici şi ajutoarele lor trebuiau să fie cetățeni români (în afară de excepțiile acceptate de ambele părți, adică de statul român şi Biserica romano-catolică). Se preciza în conformitate cu dispozițiile legii cultelor din aprilie 1928 că nici o parte a României nu va depinde de un episcop al cărui scaun s-ar găsi în afara hotarelor statului român şi că nici o dioceză din România nu se va putea întinde dincolo de

hotarele țării. Această ultimă prevedere (ca şi altele) a stârnit critici atât în interior, cât şi în exterior, din diferite direcții.

Cultul reformat (calvin) dispunea de o Episcopie recunoscută de statul român, cea de la Cluj, de care țineau protopopiatele reformate din Ardeal. O parte din protopopiatele care depindeau înainte de 1918 de Episcopia reformată de la Debrecen s-au afiliat la Episcopia reformată de la Cluj, cealaltă parte s-a constituit încetul cu încetul într-o nouă Episcopie la Oradea.

Episcopia aceasta s-a constituit însă cu putere de la sine şi fără observarea formelor legale, iar pe deasupra protopopul Sulyok, promotorul acestei acțiuni, care de altfel s-a şi ales episcop, a susținut că nu e nevoie să depună jurământul de fidelitate M.S. regelui, aşa cum se prevedea prin lege. În preajma celui de al doilea război mondial guvernul a făcut o serie de concesii în recunoaşterea acestei Episcopii.

Cei peste 700.000 de credincioşi erau grupați în 828 parohii (cu 836 preoți şi capelani), constituite în 25 de protopopiate; funcționa şi un institut teologic la Cluj.

Au existat probleme şi în ce priveşte organizarea cultului evanghelic-luteran. În 1920 cele 25 parohii luterane din vechiul Regat s-au alăturat Episcopiei luterane de la Sibiu. O parte dintre parohiile luterane din Ardeal, şi anume cele care în fostul Imperiu austro-ungar țინuseră de episcopiile luterane din Budapesta şi Nyiregyhaza, s-au pronunțat, sub presiunea preotului luteran Gustav Kirchknopy din Cluj, pentru constituirea unei episcopii luterane maghiare. În a doua jumătate a deceniului al IV-lea numai 24 parohii se aflau în această situație, fiind constituite într-o superintendență la Arad; superintendentul îndeplinea şi funcția de protopop şi nu avea nici o legătură cu Episcopia luterană de la Sibiu, de care țineau toate celelalte parohii luterane.

La sfârşitul lui aprilie 1927, Biserica luterană de la Sibiu a primit un nou statut organic, prevederi privind organizarea ei, modul de conducere şi administrare etc. Parohiile erau grupate în districte (numărul lor a ajuns la 14); toate parohiile formau laolaltă Biserica generală, în frunte cu episcopul de la Sibiu. Această Episcopie îngloba în sine un număr de peste 500 comunități răspândite în toată țara, constituite în 308 parohii (fără cele de limbă maghiară), grupate în 14 decanate, cu un număr de 258 preoți şi capelani.

Biserica unitariană se bucura de autonomie; avea în frunte un episcop, cu sediul la Cluj şi doi prim-epitropi. Tot acolo funcționa un institut teologic.

Cultul armeano-gregorian cuprindea comunitățile armene (parohiile) din România constituite, din punct de vedere religios, într-un episcopat la Bucureşti. Fireşte, nu intră aici

armenii catolici, amintiți deja.

Constituția din 1923 ratifica, prin art. 133, trei decrete-legi din 1918-1919 referitoare la încetățenirea evreilor. Lua sfârşit astfel o problemă cu implicații interne, dar mai ales internaționale, ce a stârnit numeroase discuții decenii de-a rândul.

Spre deosebire de alte culte, cel mozaic nu avea o autoritate cultică centrală care să înglobeze în sine pe toți evreii din România. El era organizat pe comunități, autonome față de celelalte, cu diferite rituri: spaniol (sephardim), ortodox (askenazim) şi reformat.

În Bucureşti funcționa, de multă vreme, Comunitatea israeliților de rit spaniol; în 1928 s-a constituit, tot la Bucureşti, Uniunea comunităților evreieşti din vechiul Regat. Evreii aveau un şef rabin, care îi reprezenta şi în Senat. Pentru cei peste 756.000 de credincioşi existau 922 sinagogi şi case de rugăciuni şi 731 rabini. Pe lângă alte şcoli, în 1927 s-a înființat la Bucureşti un seminar teologic ieşovit.

Comunitățile musulmane din România erau constituite în patru muftiate, pe județe: Caliacra, Durustor, Tulcea, Constanța. Mai exista o comunitate musulmană la Bucureşti şi alta la Ada-Kaleh. Cultul mahomedan, cu aproximativ 185.000 adepți, dispunea de mai multe moschei, cu 221 hatipi, 64 imami şi 12 muezini; la Medgidia funcționa un seminar musulman.

Mai erau admise de lege:

a. Asociația religioasă baptistă (cu 35 comunități baptiste române, 55 germane şi 15 maghiare – cu peste 3.000 case de rugăciuni în total);

b. Asociația religioasă adventistă de ziua a şaptea, cu comunități grupate în şase conferințe zonale şi având 520 case de rugăciuni. În 1920 se organizează unirea acestor comunități din România;

c. Asociația religioasă a lipovenilor, având peste 57.000 de credincioşi şi reşedința la Fântâna Albă, în Bucovina.

Mai era îngăduită provizoriu Asociația religioasă a creştinilor după Scriptură (cu sediul la Bucureşti).

Pe lista celor interzise în conformitate cu prevederile legii din aprilie 1928 figurau: secta nazarinenilor, a adventiştilor reformați, a secerătorilor, a penticostaliştilor, a inochentiştilor, a bisericii lui Dumnezeu apostolice, a martorilor lui Dumnezeu (Iehova), a stundiştilor, a duhoborților, a molocanilor şi a studenților în Biblie (mileniştilor). Cu toate acestea multe dintre ele s-au manifestat, fapt consemnat (uneori cu îngrijorare) în unele lucrări şi în presa vremii.

Ca şi în celelalte provincii eliberate, în Basarabia, Biserica şi-a intrat în drepturile sale

fireşti, cunoscând înnoiri importante, între care şi ridicarea episcopatului din Chişinău la rang de mitropolie. Religia ortodoxă avea în Basarabia 1.090 biserici şi 1.104 preoți; existau, de asemenea, 20 de mănăstiri şi 9 sihăstrii, cu 2.414 călugări. Lipovenii aveau aici o comunitate bine organizată cu 20.340 credincioşi. Biserica catolică era frecventată de polonezi, o parte dintre germani şi puțini armeni, numărând 12.325 de membri. Religia evanghelică-luterană număra 78.000 aderenți (toți germani), cu 23 biserici, 67 case de rugăciuni. Majoritatea armenilor era legată de religia armeano-gregoriană, cu 7 biserici şi 1.665 de credincioşi.

> „În sfârşit – scria Ştefan Ciobanu – comunitatea israelită, care are 300.000 de credincioşi şi 366 de sinagogi şi case de rugăciuni, îşi desfăşoară, în deplină libertate, existența sa culturală şi religioasă”.

Din anumite motive, am particularizat tabloul vieții culturale şi religioase din România interbelică cu câteva exemple din Basarabia. Întregirea lui subînțelege aportul provinciilor, rezultatele importante înregistrate şi în acest domeniu la nivel național. Intenția noastră a fost numai de a pune în lumină părți ale unui întreg, cu gândul de a redeschide o discuție întreruptă o lungă perioadă de timp.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Cum se prezenta tabloul cultelor în România întregită?
2. Care era regimul juridic al cultelor prevăzut de Constituția din 1923 şi legea pentru regimul general al cultelor din 1928?

V. UN STUDIU DE CAZ:
Dr. Constantin Angelescu – ministru al Instrucțiunii Publice

S-a născut la Craiova, la 10 iunie 1869. După studii primare şi secundare la Craiova, a urmat cursurile Facultății de Medicină de la Paris, unde şi-a susținut doctoratul în 1897. Revenit în țară, a lucrat în calitate de chirurg la Spitalul Brâncovenesc şi la Filantropia. În 1903 a devenit profesor şi director al Clinicii de Chirurgie a Facultății de Medicină din Bucureşti. A publicat, atât în Franța, cât şi în țară, o serie de lucrări ştiințifice (singur sau în colaborare) în domeniul medicinii.

În 1901 a intrat în Partidul Național Liberal şi a devenit membru marcant al acestuia, fiind ales deputat sau senator în mai multe legislaturi, dobândind, la sfârşitul perioadei interbelice, statutul de senator de drept. În guvernul Ion I.C. Brătianu (4 ianuarie 1914 – 11 decembrie 1916) a deținut portofoliul Lucrărilor Publice, făcându-se remarcat prin organizarea şi aprovizionarea serviciului sanitar al armatei. A fost ministru plenipotențiar la Washington (1 octombrie 1917 – 25 martie 1918). A desfăşurat la Paris, alături de alți oameni politici şi de cultură, o activitate susținută în apărarea cauzei naționale, fiind desemnat, la 3 octombrie 1918, vicepreşedinte al Consiliului Național al Unității Române, condus de Take Ionescu.

A deținut postul de ministru al Instrucțiunii Publice (combinat, în unele perioade, cu Cultele şi/sau Artele, ori numit al Educației Naționale) în intervalele (însumând aproximativ 10 ani şi 4 luni):

– 12 decembrie 1918 – 12 septembrie 1919;

– 9 ianuarie 1922 – 27 martie 1926;

– 22 iunie 1927 – 3 noiembrie 1928;

– 14 noiembrie 1933 – 28 decembrie 1937.

A mai fost ad-interim la Comunicații (19-24 ianuarie 1922) şi prim-ministru (29 decembrie 1933 – 3 ianuarie 1934).

S-a confruntat cu starea dezastruoasă a rețelei şcolare, cu localuri distruse sau într-o stare avansată de uzură, ținând seama că multe fuseseră transformate în spitale sau spații de încartiruire a trupelor. Ținând seama de situația extrem de dificilă a finanțelor statului, dr. C. Angelescu a trecut la constituirea, imediat după război, a *Comitetelor şcolare*, fomate din reprezentanți ai corpului didactic, ai autorităților locale, din părinți şi foşti elevi ai şcolii,

apelând la sprijinul altor persoane – fizice sau juridice – care să contribuie direct la opera de refacere şi construcţie.

> „Haret fusese cel dintâi ministru al Instrucţiei care atacase viguros chestiunea, întărind şi utilizând «Casa Şcoalelor», creaţia predecesorului său, Petru Poni. Dar aparţine doctorului Angelescu meritul de a fi îmbrăţişat cu pasiune problema localurilor şcolare, de a o fi ridicat la rangul unei mari probleme de stat şi de a-i fi găsit soluţai pe cale nouă, originală şi fecundă. Servindu-se în largă măsură de instrumentul nou creat al Comitetelor şcolare, cărora le-a deschis un nou şi vast câmp de activitate, Angelescu a luat iniţiativa marii opere de construcţie de localuri de şcoli, la oraşe, dar mai ales la sate, de şcoli secundare, dar mai ales primare şi normale, întrebuinţând în scopul acesta nu numai mijloacele bugetare, ce obţinea prin stăruinţe şi insistenţe ce nu cunoşteau obstacole, dar mai cu seamă a ştiut că atragă, să însufleţească şi să pună în mişcare masele populare, stimulând interesul obştesc pentru şcoala care luminează mintea, organizând ofranda publică, făcând să răsune apelul său până în cele mai îndepărtate comune din toate colţurile ţării, mobilizând tot ce era forţă şi capacitate de colaborare: miniştri – colegi de la departamentele ce administrau bunuri publice, prefecţi şi primari, profesori şi învăţători, părinţi şi foşti elevi ai şcolilor, fruntaşi şi chiar codaşi ai satelor” (Constantin Kiriţescu, p. 336-337).

În condiţiile refacerii şi dezvoltării economiei naţionale de până la criza economică din 1929-1933, s-a declanşat o amplă campanie de construcţii şcolare; la alocaţiile bugetare s-au adăugat contribuţiile însemnate ale Comitetelor şcolare, în bani, materiale şi munca sătenilor. În anul 1923, învăţământul de toate gradele primea 7,3% din totalul cheltuielilor statului, situându-se pe locul al IV-lea, după Ministerul de Finanţe, Ministerul Comunicaţiilor şi cel de Război), dar la acest procent se adăugau sumele din creditele extraordinare: 200 de milioane pentru construcţii, 50 de milioane pentru burse, 500 de milioane pentru lemn de construcţii, ajungându-se de fapt la 12,2% din cheltuielile statului. Din motive lesne de înţeles, s-a acordat o atenţie specială învăţământului primar şi şcolilor normale.

Legea pentru învăţământul primar statului (şcoli de copii mici, şcoala primare, şcoala şi cursuri de adulţi, şcoalele şi clasele speciale pentru copii debili şi anormali educabili) şi învăţământul normal-primar, din 26 iulie 1924, pornea de la o analiză atentă a situaţiei existente după Marea Unire în fiecare din provinciile istorice şi vechiul Regat (constatând greaua moştenire pentru românii din noile provincii – din Basarabia, în special) şi de la primele rezultate pozitive obţinute în 1918-1923. Prevederile legii, o adevărată reformă în domeniu, aveau în vedere unificarea organizării şcolare la nivelul înregistrării pe baze democratice, pentru ca „toţi cetăţenii, fără deosebire de credinţe religioase, stare economică sau socială, să participe efectiv la viaţa politică şi ca toate valorile de la sate, ca şi de la oraşe, să

poată circula nestânjenite, pentru ca fiecare să poată contribui în măsura puterilor şi aptitudinilor sale, la progresul ţării”.

Legea asupra învăţământului particular (22 decembrie 1925) conţinea condiţiile de funcţionare a şcolilor de acest fel, care puteau fi: şcoli de copii mici, şcoli primare, şcoli de grad secundar – cu învăţământ teoretic sau practic. Pe baza prevederilor Constituţiei din martie 1923 şi ale celor două legi, a funcţionat o amplă reţea de şcoli ale statului şi particulare, în limba română, precum şi în limbile maghiară, germană, rusă, ucraineană etc., şcoli ale diferitelor confesiuni etc. S-a urmărit realizarea egalei îndreptăţiri, cu respectul dreptului tutelar al statului, fără nici o îngrădire în ce priveşte etnia, limba maternă sau cultul. „Se face uneori un cap de acuzaţie împotriva legiuirilor şcolare ale d-rului Angelescu din aşa-zisul caracter «naţionalist» pe care l-ar avea ele; se spune chiar că ele ar fi cuprins măsuri discriminatorii menite să reducă posibilităţile de şcolarizare ale naţionalităţilor conlocuitoare. Acuzaţia este nedreaptă şi lucrurile sunt considerate cu exageraţie. Greşeala provine din cauza metodei de a nu se socoti perspectiva timpului şi a împrejurărilor contemporane evenimentului. Se examinează acţiuni petrecute în trecut de pe poziţii şi cu concepţii actuale” (C. Kiriţescu, p. 346).

După ce la 8 martie 1925 a intrat în vigoare *legea pentru modificarea legii asupra învăţământului secundar şi superior*, la 15 mai 1928 a fost promulgată *legea pentru organizarea învăţământului secundar*, care, dincolo de unele restrângeri motivate financiar, a consolidat prestigiul bacalaureatului (reintrodus prin legea din martie 1925), a urmărit să consolideze învăţământul gimnazial, să stabilească o legătură mai strânsă între diferitele grade şi ramuri de învăţământ etc.

La 22 aprilie 1932 a fost adoptată – din iniţiativa lui N. Iorga – *legea pentru organizarea învăţământului universitar*, dominată de ideea cadrului unitar de desfăşurare a studiilor şi de principiul autonomiei universitare, susţinută corespunzător din punct de vedere financiar.

În 1936 au fost adoptate două legi importante: la 1 aprilie, *legea învăţământului comercial* şi, la 30 aprilie, *legea învăţământului industrial*. „Am îndrumat tineretul şcolar – preciza primul ministru la 1 noiembrie 1937 – spre învăţământul profesional şi practic, organizând învăţământul comercial şi învăţământul industrial prin votarea legilor respective. Am creat Casa Învăţământului Comercial şi Casa Învăţământului Industrial, care vor veni în ajutorul absolvenţilor cu fondurile necesare pentru deschiderea de magazine şi exercitarea

profesiunii şi am ridicat bursele pentru elevii săraci de la 17 milioane la 75 milioane. Am terminat construcția a peste 70 şcoli de meserii, profesionale şi de menaj. Am acordat 79 milioane pentru construcțiile învățământului superior şi 91 milioane pentru laboratoriile şi institutele universitare" (Gh. Tătărescu, p. 186).

Nu există o situație care să conțină numărul total al localurilor de şcoală ridicate în campaniile inițiate şi organizate de dr. C. Angelescu; ministrul nu a ținut (sau nu se ştie) o evidență, dar colaboratorii săi au apreciat la 12.000 numărul de noi lăcaşuri de şcoală. Şcolile din timpul său – numite „tip Angelescu" – aveau patru săli de clasă, cancelarie şi camera directorului. Cheltuielile pentru învățământ au oscilat între 12 şi 18% din bugetul României; în Ungaria şi Polonia acestea reprezentau 14%, în Bulgaria – 15%, în Olanda – 25%. Datele statistice ne arată că s-au realizat progrese notabile, deşi inegale, în diferite niveluri de învățământ (*Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 661-662).

Unificarea şi, implicit, continuarea procesului de modernizare a învățământului primar şi secundar în România Întregită nu s-a făcut – şi nici nu se putea face – „peste noapte". A fost un proces amplu, cu dificultăți şi neînțelegeri, un proces care a cerut tact şi perseverență. Unificarea s-a înfăptuit „în mod metodic, lăsând câtva timp şcoalelor din cele 4 ținuturi să meargă mai departe în conformitate cu legile organice din acele provincii şi numai în 1924 am trecut legea învățământului primar şi, în 1928, legea învățământului secundar, iar modificările ulterioare din 1934-1937 nu au fost decât modificări de detalii, principiile rămânând neschimbate" (C. Angelescu).

Dr. C. Angelescu a fost ministru secretar de stat (februarie-martie 1938) şi consilier regal (martie 1938 – septembrie 1940).

Din 1923 şi până în 1947 – preşedinte al Comitetului de conducere al Societății Ateneului Român.

În 1934 a devenit membru de onoare al Academiri Române, fiind repus în drepturi (după epurările din 1948) la 3 iulie 1990.

Între 1935 şi 1948 – preşedinte al Academiei de Ştiințe şi al Academiei de Medicină.

Între 1938 şi 1940 – preşedintele Societății pentru Învățătura Poporului Român.

Între 1941 şi 1947 – preşedinte al Ligii Culturale şi al Universității „N. Iorga" de la Vălenii de Munte.

De-a lungul anilor a fost decorat cu Ordinul „Steaua României” în grad de cavaler, Ordinul „Coroana României” în grad de mare ofițer, Ordinul „Meritul Cultural” şi Crucea Legiunii de Onoare în grad de mare ofițer (N. Peneş, p. 8).

Fie şi enumerarea demnităților şi recunoaşterilor, dar, mai presus de aceasta, munca susținută şi rezultatele înregistrate, ce se dezvăluie la o analiză atentă, ne relevă legătura strânsă – pentru C. Angelescu şi nu numai pentru el – între politică şi cultură.

Dr. Constantin Angelescu a fost, înainte de toate, un mare om al Şcolii, ce poate fi aşezat – din multe puncte de vedere – alături de Spiru Haret. A înțeles cerințele epocii şi a slujit învățământul cu competență şi dăruire. Între 1947 şi 1948, regimul comunist l-a înlăturat din funcțiile pe care le mai deținea şi de la Academie. La 14 septembrie 1948 s-a stins din viață pe patul Spitalului Francez din Bucureşti, după ce fusese alungat din propria-i casă, pentru a face loc „Frontului Plugarilor”. A fost înmormântat, într-o tăcere impusă de autorități, la Cimitirul Bellu din Bucureşti (N. Peneş, p. 21).

> „Ne copleşeşte inima de de întristare amintirea durerilor ce au marcat ultimii ani ai existenței sale. Chinuit trupeşte de o boală împotriva căreia el, medicul, n-a ştiut să reacționeze la timp şi cu energie, ajung la o vârstă când perspectivele viitorului sunt cu atât mai slabe cu cât ma multe se îngrămădesc restriştile prezentului şi regretele trecutului, Angelescu s-a stins la 14 septembrie 1948 pe patul unui sanatoriu şi – ca o culme a ironiei soartei – fostul Cresus, marele ziditor de sub a cărui baghetă magică ieşeau ca din pământ mii de palate, n-a avut parte măcar de un mormânt propriu, ci a fost nevoie ca rămăşițele lui să fie primite în cavoul unui binevoitor prieten politic” (C. Kirițescu, p. 354).

Lista miniştrilor de resort din perioada 1918-1940 (sub diferite titulaturi): *I.G. Duca* (29 noiembrie – 12 decembrie 1918); *Dr. C. Angelescu* (12 decembrie 1918 – 12 septembrie 1919); *G-ral Al. Lupescu* (27 septembrie – 28 noiembrie 1919); *Octavian Goga* (5-16 decembrie 1919); *Ion Borcea* (16 decembrie 1919 – 13 martie 1920); *Petre P. Negulescu* (13 martie – 13 decembrie 1921); *Gh.Gh. Mironescu* (17 decembrie 1921 – 17 ianuarie 1922); *Dr. C. Angelescu* (19 ianuarie 1922 – 27 martie 1926); *Petre P. Negulescu* (30 martie – 8 iulie 1926); *G-ral Al. Averescu*, ad-interim (8-14 iulie 1926); *Ion Petrovici* (14 iulie 1926 – 4 iunie 1927); *Dr. N. Lupu* (4-20 iunie 1927); *Dr. C. Angelescu* (22 iunie – 3 noiembrie 1928); *N. Costăchescu* (10 noiembrie 1928 – 7 iunie 1930); *Ion Lugoşianu* (7-12 iunie 1930); *N. Costăchescu* (13 iunie 1930 – 4 aprilie 1931); *N. Iorga* (18 aprilie 1931 – 31 mai 1932); *Ion Lugoşianu*, ad interim (6-9 iunie 1932); *Dimitrie Gusti* (9 iunie 1932 – 9 noiembrie 1933); *Dr. C. Angelescu* (14 noiembrie 1933 – 28 decembrie 1937; din 15 noiembrie 1936, ministru al

Educației Naționale); *Ion Petrovici* (28 decembrie 1937 – 10 februarie 1938); *Victor Iamandi* (10 februarie – 30 martie 1938); *N. Colan*, ad interim (30 martie – 20 iunie 1938); *Armand Călinescu*, ad interim (20 iunie – 5 decembrie 1938); *Petre Andrei* (5 decembrie 1938 – 4 iulie 1940); *Dumitru Caracostea* (4 iulie – 14 septembrie 1940).

TEME PENTRU LUCRĂRILE DE CONTROL
(la alegere)

1. Legislația învățământului primar şi secundar în România interbelică.
2. Regimul cultelor în România întregită.

BIBLIOGRAFIE

AGRIGOROAIEI, Ion, *România interbelică*, I, Iaşi, 2001.

AGRIGOROAIEI, Ion, Ovidiu Buruiană, Gheorghe Iacob, Cătălin Turliuc, *România interbelică în paradigmă europeană*, Iaşi, 2005.

Enciclopedia României, I, Bucureşti, 1939, reeditat în 2001.

HITCHINS, Keith, *România. 1866-1947*, Bucureşti, 1996.

IACOB, Gh., *Modernizare – Europenism. România de la Cuza Vodă la Carol al II-lea*, I, Iaşi, 1995.

Istoria Românilor, VIII, *România întregită (1918-1940)* (coord. I. Scurtu), Bucureşti, 2003.

KIRIȚESCU, Constantin, *Portrete. Oameni pe care i-am cunoscut*, Bucureşti, 1985.

Liceul Internat „C. Negruzzi” (sub redacția: I. Agrigoroaiei, Gh. Iacob), Iaşi, 1995.

Marea Unire din 1918 în context european (coord. I. Scurtu), Bucureşti, 2003.

PENEŞ, Nicolae, *Dr. C. Angelescu. Povestea unei vieți*, Bucureşti, 1998.

TĂTĂRESCU, Gheorghe, *Mărturii pentru istorie*, Bucureşti, 1996.

ZACIU, Mircea, *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, Bucureşti, 1996.